

HELINANDI

FRIGIDI MONTIS MONACHI

FLORES

A VINCENTIO BELLOVACENSI COLLECTI.

(D. TISSIER, *Bibl. Patr. Cist.*, VII, 306.)

MONITUM.

Flores Helinandi ad tria capita pertinent. Primum est *De cognitione sui*; secundum, *De bono regimine principis*; tertium, egressum e cœnobio novitium revocare tentat per epistolam seu librum qui inscribi solet: *De reparatione lapsi*, a Vincentio Bellovacensi in capita divisum, sed a nobis hic priori formæ restitutum.

PRÆFATIO VINCENTII BELLOVACENSIS.

*His temporibus in territorio Belvacensi fuit Helinandus monachus Frigidimontis, vir religiosus, et facundia disertus; qui et illos versus De morte in vulgari nostro, qui publice leguntur, tam eleganter et utiliter, ut luce clarius patet, composuit; et etiam Chronicam diligenter ab initio mundi usque ad tempus suum in maximo quodam volumine digessit. Et hoc quidem opus dissipatum est et dispersum, ut nusquam totum reperiatur. Fertur enim quod idem Helinandus cuidam familiari suo, scilicet bonæ memoriæ domino Carino Silvane-
censi episcopo, quosdam ejusdem operis quaterniones accommodaverit; sicque sive per oblivionem, sive per negligentiam, sive alia de causa penitus amiserit. De hoc tamen opere, prout invenire potui, in hoc quoque nostro opere multa per diversa loca inserui. Hic autem etiam quædam ejusdem operis notabilia, quæ nusquam sunt superius posita inserere volui, et etiam de quibusdam aliis ejus scriptis, unde flores excerpti. Scripsit enim, ut legitur, epistolam, cujus titulus est, De reparatione lapsi, missam scilicet ad Galterum clericum, qui fuerat novicius in ordine Cisterciensi, et canonicus in ordine Præmonstratensi, et tandem quasi liberum se a voto existimans, eo quod minime fuisset professus, rediens ad sæcularem vitam, duxit uxorem, nomine Rixendam. Super quibus rogatus Helinandus, a Guillelmo scilicet fratre ejusdem Galteri, socio et conclau-
strali ipsius Helinandi, scripsit Epistolam ad eundem Galterum sub ejusdem Guillelmi persona, ita ut ipsius esse videntur. Scripsit etiam idem Helinandus sermones aliquos peroptimos. Hæc sunt autem quæ de præfati ejus opusculis excerpti, et in unum hic apposui.*

DE COGNITIONE SUI.

CAPUT PRIMUM.

Monentur visitatores seipsos visitare et examinare.

In Chronicis, libro VIII, errores philosophorum de ingressu animarum ad corpora, et regressu a corporibus, et de locis inferorum latius exposui, ut melius intellecti caveantur. Itaque de oraculo Apollonis, de quo Macrobius errorem suum nititur confirmare, scilicet de cœlo descendit *gnothi seauton* (82), sermonem in conventu fratrum edidisse me memini in hunc modum. Legitur in libro Job, cap. v: *Visitans speciem tuam, non peccabis*. Sermo opportunus est optimus. Quid est sermo opportunus? Sermo opportunus est tempori et loco accommodatus, et personæ, juxta illud Sap.: « Nihil tam cognitum

A sapientiæ, quam locis et temporibus sermones aptare. » Tempus de quo loquimur, tempus visitationis est. Locus in quo congregamur ad hoc institutus est. Personæ ad quas loquimur visitatores sunt, et visitandi. O tu quisquis es visitator aliorum, si temetipsum prius visitaveris, postea visitando proximum non peccabis, nam in teipso poteris legere quomodo aliorum debeas errata judicare. Et revera quid justius, quid convenientius, quam ut spirituales medici, qui spiritualiter infirmantes visitant, prius seipsos visitare audeant, et de statu suo interiore digitos discretionis interrogent, venasque pulsatiles affectionum pulsant, ne forte contingat illis nondum visitatis et iam visitantibus, id est, nondum

(82) Γνωθι σεαυτὸν Chilonis dictum in templo Apollinis exsculptum ex Plin. lib. VII.

correctis, et jam alios corripientibus, audire hoc A
proverbium ab infirmis submurmurantibus : *Me-*
dicus, cura teipsum (Luc. iv).

CAPUT II.

De illo Apollinis oraculo gnothi seauton, id est nosce
teipsum.

Olim apud Delphos scriptum fuisse legitur in
vetustissimo tripode Apollinis famosissimum ora-
culum, datum consulenti, quomodo ad beatitudi-
nem perveniret, *gnothi seauton*, id est : *Nosce*
teipsum. Hujus autem sententiæ non est credendum
Apollinem fuisse auctorem, vel inventorem, sed
potius furem. Furatus est enim eam de præsentis
loco. Idem est enim, noscere seipsum, quod speciem
suam visitare. Aut certe de illo loco Cantici canti-
corum : *Nisi cognoveris te, o pulchra inter mulieres,* B
egredere, et abi, etc. (Cant. i.) Hanc autem senten-
tiam, vel potius hoc furtum Apollinis satyricus
noster Juvenalis divinam et cœlestem sententiam
appellat, propter summam utilitatem quæ in illa
continetur. Ait enim :

Illum ego jure
Despiciam, qui scit, quanto sublimior Atlas
Omnibus in Libya sit montibus, hic tamen idem
Ignoret quantum ferrata distet ab arca
Sacculus : e cœlo descendit, γῶδι σταυτόν.

(JUVENAL., Sat. xiv.)

Quod est dicere : Stulta scientia est, et insipiens
sapientia supervacua noscere, necessariis ignora-
tis. Quid enim prodest homini scire metiri mun-
dum, et nescire seipsum? et absque hac scientia
nihil mortalibus est utile, nihil hominibus salutare.
Hæc in primis necessaria est, et si sola sit sufficit.
Docet enim hominem timere Deum, cavere pecca-
tum, diligere proximum, et terrena despiciere, et
amare cœlestia. Dico enim mendacissimum spiri-
tum hoc respondisse, non docendi studio, sed fal-
lendi animo. Sic enim putavit se persuadere
posse hominibus, ut crederent se ortos ex deorum
genere, quos fuisse homines audiebant, ut ita
provocarent illos ad contentionem mutuan, et
ambitionem honoris, dominandique libidinem sub
velamine libertatis. Denique sapientes Græciæ
de hoc oraculo consulti a regibus, nihil aliud re-
spondebant, nisi quod homini cognoscendum
erat se esse de genere deorum. Hinc et Macro-
bius super somnium Scipionis animas dicit de
cœlo lapsas in corpora, et hanc esse animæ per-
fectam sapientiam, dum corpore utitur, si unde
orta sit, recognoscat. Sic enim putat eam virtutes
ipsas conscientia nobilitatis induere, quibus post
corpus evecta, eo unde descenderat reportetur.
Sed hæc expositio omnem peccandi licentiam vul-
go suggerebat secundum civilem theologiam :
quando illos videbantur imitari, quorum infinita
flagitia et facinora repræsentari in theatris audie-
bant. Cæterum dæmones plerumque proferunt ve-
ritatem, et bene consulunt hominibus, non sponte,
sed invitati, necessitate coacti : videlicet optantibus
superioribus, sanctorum scilicet, vel angelorum,

vel Dei : sicut legimus de illo dæmones in dæmo-
niaco habitante, quem beata Brigida interrogavit
dicens : Dic mihi verbum Domini. Cui dæmon per
obsessum continuo respondit, audiente populo : Bri-
gida, time Deum, et timeberis ab omnibus. Ama
Deum, et amaberis ab omnibus. Nunquid diabolus
timoris et amoris Dei potest fieri voluntarius præ-
dicator? Sed coactus hæc dicebat, et invitatus. Si-
militer quoties in Evangeliiis et sanctorum legendis
legitur diabolum aliquod verbum protulisse salutis,
coactus hoc fecisse credendus est. Nec solum in
Scripturis sanctis, sed etiam in historiis gentium
leguntur talia. Sic ergo credendum est Apollinem
respondisse, non sponte, sed invite, quod sciebat
hominibus futurum utile : aut certe sponte protu-
lisse dictum ambiguum, quod non putabat in bo-
nam partem, id est in argumentum humilitatis ac-
cipiendum.

CAPUT III.

De cognitione exterioris hominis.

Sed etiam videamus utilitatem sermonis prophe-
tici, et vere divini, et non Delphici. *Visitans, in-*
quit, speciem tuam, non peccabis (Job v). Duplex
est enim hominis species : quia duplex est ipse
homo, juxta testimonium Apostoli dicentis : *Etsi is*
qui foris est noster homo corrumpatur, tamen is qui
intus est renovatur de die in diem (II Cor. iv). Ex-
terior enim homo corpus, interior vero animus
est. In exteriori autem specie quatuor visitanda
C sunt, id est frequentius meditanda ; vilis scilicet
materiæ, dignitas formæ, pœnalitas vitæ, necessi-
tas ruinæ. De prima est illud : *Formavit Deus ho-*
minem de limo terræ (Gen. ii). De secunda est il-
lud :

Pronaque cum spectant animalia cætera terram,
Os homini sublime dedit : cælumque tueri
Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus.

(OVID.)

De tertia : *Homo ad laborem nascitur (Job v).* De
quarta : *Pulvis es, et in pulverem reverteris (Gen. iii).*
Hinc est illud distichum :

Unde superbit homo, cujus conceptio culpa,
Nasci pœna, labor vita, necesse mori ?

Quæ latius explicat satyricus Persius dicens :

Discite, o miseri, et causas cognoscite rerum.
Quid sumus, et quidnam victuri gignimur, ordo
Quis datus, aut metæ quam mollis flexus, et unde.

Hæc autem consideratio quadripertitum parit fru-
ctum : vilitatem sui, et desiderium cœlestis regni,
charitatem proximi, timorem judicii. Primum de
vilis materiæ procedit, secundum de dignitate
formæ, tertium de pœnalitate vitæ, quartum de
necessitate ruinæ. *Homo siquidem natus de mu-*
liere, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis
(Job xiv), et corporis et animæ. Idcirco oculos ad
cælum erectos habemus, ut contempta terra cælum
desideremus, et ut Deum præ omnibus diligamus,
qui nos in tam eleganti forma composuit : et inter
cætera etiam animalia sic humanam speciem nobis

litavit. Idcirco Plato egit naturæ gratias, quod A homo natus esset. Erant aliquando fratres simul in auditorio colloquentes : cumque quidam ad socios diceret, se nihil aspicere, unde non ædificaretur (83), quidam satis promptus ad loquendum respondit : Quid tibi, quæso, confert ædificationis visio bufonis? Et ille statim inquit : Certe multum : quia cum nihil meruissem, quare me Deus magis formaret hominem quam bufonem : quotiescunque bufonem video, hoc beneficium Dei gratuitum ad mentem refero, et ei gratias ago, quod mihi nihil merito tam execrabilem formam non tribuit, sed speciem pulcherrimam, et figuram regiam mihi dedit. Deinde hoc mihi confert bufonis visio, quod quoties video eum forma tam horridum, natura tam sævum, gressu tam pigrum, veneno tam noxium, homini tam inimicum ; valde formido, ne assimilatus illi in moribus, pectore et ventre repens, aliquando, quod avertat a me Deus ! tradar hujusmodi pessimis vermibus devorandus ; non his terrenis, qui cito conteruntur, sed his terribilibus in gehenna, et de gehenna viventibus, qui nunquam moriuntur. Hoc sapientissimo fratris responso confusus objurgator oblituit. Sola igitur humanæ formæ dignitas, ut cætera in hominem divina beneficia taceantur, magna est in nobis divinæ dilectionis occasio : pœnalitas autem vitæ, quæ omnibus communis est, magnam causam continet fraternæ charitatis. Nam, ut diserte ait quidam, cum calamitas sit querela, et felicitas sit superbia, nisi mutuo miseri essemus, olim alius alii esset fastidio. Stultissimus autem est, cui mortis necessitas timorem judicii non infert, cum scriptum sit : *Statutum est hominibus semel mori : post hoc autem judicium* (Hebr. ix). Hæc de exteriori specie dicta sunt : nunc de interiori videamus.

CAPUT IV.

De cognitione interioris hominis, quantum ad speciem naturalem.

Interioris autem hominis species duplex est, naturalis scilicet et arbitraria. Naturalis generalis est omnium : arbitraria propria singulorum. Naturalis attenditur secundum conditionem, arbitraria secundum voluntatem. In naturali quatuor attendenda sunt ; quod anima rationalis est, quod immortalis, quod invisibilis, quod illocalis. Prima consideratio hominem prohibet a luxuria, secunda ab avaritia, tertia a jactantia, quarta ab invidia, et a qualibet fratris injuria. Inter omnia monstra hujus mundi nihil mihi videtur esse monstruosius, quam quod in quibusdam humanis corporibus brutos videmus animos, et affectus præcellere bestiales. Aristoteles enim et Salustius homines gulæ et libidini deditos, non inter homines, sed inter animalia censent numerandos. Quid hic dicunt homines Christiani nomine, et vita jumentini, qui in suo stercore computrescunt ? Rationis autem triplex

officium est, discernere, reprobare, eligere. Discernere inter contraria, reprobare pejora, eligere meliora. Primum officium naturaliter habent dæmones, secundo et tertio privantur, non naturaliter quidem sed voluntarie. Ideo dæmonibus, non hominibus connumerandi sunt, qui scienter eligentes mala, et respuentes bona, illo se prophetico pallio maledictionis obvolvunt : *Væ, qui dicunt malum bonum, et converso* (Isa. v), etc. Secunda consideratio, ut supra diximus, nos abstinere docet ab avaritia. Nihil enim longius a ratione, quam hominem, qui animo immortalis est, eodem animo mortalia immortaliter concupiscere, cum omnino necesse sit concupita in proximo a concupiscente relinquere. Tertia enim consideratio persuadere nobis debet, fugiendum esse jactantiam, et omnem elationem, et laudis amorem. Nam quod animus noster invisibilis est, magno argumento nobis est, omnia recte facta vel dicta nobis invisibiliter, quantum in nobis est, et in abscondito esse facienda vel dicenda : ut Pater noster qui videt in abscondito, reddat nobis. Alioquin grandis revera abusio est, et fere magicis adæquanda vestigiis, auctorem absconditum et invisibilem in suis recte factis vel dictis per jactantiæ vitium ad humanos oculos foras expompari. Huic vitio efficacissimum et celerrimum remedium est, si mens nostra frequentius visitet mala sua, quam bona. Quarta vero visitatio, id est consideratio interioris hominis, scilicet quomodo anima illocaliter totum corpus vegetet, seque singulis illius partibus totam donet, nullam a sentiendi munere relinquens expertem ; nonne mirabilis quædam est ad fraternam invitatio et persuasio charitatem ? Sic enim Apostolus pulcherrimo demonstravit exemplo, omne corpus quantalibet congregatione uno et eodem spiritu debere vegetari, cum dixit : *Si patitur membrum, compatiuntur omnia* (I Cor. xii), etc. Quid hic dicent detractores et invidi : qui omnem fratris honorem, suam inhonationem reputant, suæ demptum existimantes gloriæ, quidquid cesserit alienæ : cum potius a contrario existimare debuerant suæ gloriæ additum, quidquid alienæ cesserit ? Quid, inquit Moyses, *emularis pro me ? Quis det ut omnes prophetent* (Num. xi). O infelicissimos omnium mortalium, qui de sola proximorum prosperantur miseria, et quibus sola fratrum prosperitas adversatur ! Hic est ille oculus nequam, et ut Esopo vel Aniano credas, videbis qui sibi alterum oculum velit erui, dum proximus ejus privetur utroque.

CAPUT V.

De cognitione ejusdem hominis quantum ad speciem arbitriam.

Hæc de naturali specie interioris hominis diximus, nunc de alia quam vocabimus arbitriam, videamus. Hæc siquidem species in hominis

(83) Iste erat frater S. Bernardi, de quo Exord. Mon.

ario constituitur, idcirco et arbitraria nuncupatur, A quia scilicet, ut superius dictum est, secundum arbitrii voluntatem attenditur. Itaque pulchritudo huius consistit in duobus : videlicet in volendo quod Deum velle scimus ; et in nolendo quod ipsum nolle non dubitamus. Nam, ut ait quidam sanctus, voluntas Dei regula est, ad quam utique voluntatem nostram corrigere ac regere debeamus. Denique pulchritudo animæ sanctitas est ; sanctitas autem est affectio sancta, et in sancto proposito constans ac firma : hæc autem gemina, videlicet odium et amor sanctus : odium mali, et desiderium boni. Et malum quidem nihil est nisi peccatum, et peccati occasio : bonum vero nihil est, nisi Deus, et Dei imitatio. Præmaque duo semper fugienda sunt, secunda vero amplectenda : in his enim duabus affectionibus consistit cordis munditia. Unde dicitur : *Oculi tui, inquit, columbarum* (Cant. i). Columba siquidem avis est valde timorosa, et nimis amorosa. Hinc est illud poetæ :

Timidissima turba columbæ.

(OVID., Met. i, 506.)

Duo igitur oculi columbarum nihil aliud sunt quam sanctus timor, et sanctus amor. Hæc de illo sermone nostra excerpta sufficiant, ad probandum quod Apollinis oraculum male a Macrobio, et aliis quibusdam philosophis sit intellectum (84).

CAPUT VI.

De septem similitudinibus animæ ad Deum : et primo de tribus primis.

De hoc eodem oraculo epistolam quamdam olim ad Drogonem Noviomensem canonicum scripsisse me memini, cujus partem in hoc loco inserere curavi. Cognitio hominis in eisdem consistit, in quibus et compositio : compositio autem in duobus, vel potius ex duobus, ex anima scilicet et corpore. Cognitio vero animæ habetur ex suo exemplari, ad cuius imaginem et similitudinem facta est. Ut ergo convincamus Apollinem fallacem, prius est cognoscendus Deus, quam homo. Naturaliter enim prius est idea quam idos, sigillum quam sigillatum, exemplar quam opus. Deus spiritus est, et anima similiter ; Deus simplex est, et anima ; Deus immortalis est, et anima ; invisibilis est Deus, invisibilis et anima. Deus unus est in substantia et trinus in personis ; anima est una in essentia et trina in potentiis : Deus substantialiter totus est ubique ; anima non quidem ubique, sed in corpore suo per singulas partes tota diffunditur : postremo Deus rationalis est vel potius ratio ; anima similiter est rationalis. Ecce habes septem similitudines animæ ad Deum, quarum primæ sex etiam brutorum animabus conveniunt ; non enim spiritus brutorum, sicut quidam mentiuntur, corporeus est, quantum sit mortalis, sed incorporeus. Sola autem septima similitudo animæ appropriatur humanæ, omni quidem, sed non soli. Verumtamen primarum proprietatum cognitio multum ei utilitatis (84) Verba Vincentii.

affert : per hoc enim quod anima humana cognoscit se esse spiritum, cognoscere potest, et aliam vitam spirituum a vita carnis separatam. Per hoc etiam cognoscere potest, se magis secundum spiritum, quam secundum carnem debere ambulare, juxta illud : *Spiritu ambulate* (Galat. v), etc. In hoc autem quod simplex est, demonstratur ei quod simpliciter ambulare debet, et omnem fugere simulationem. Per hoc quod immortalis est, cognoscere potest mortalia fugienda sibi gaudia, et immortalia semper appetenda : et eadem ratione mortalia non debere supplicia metui, sed immortalia.

CAPUT VII.

De quatuor ultimis.

Per hoc autem, quod invisibilis est, cognoscere potest quod omne bonum quod agit in hoc sæculo, quantum in se, debet facere in abscondito. Per hoc quod una est in substantia, scire debet quoniam ei semper retinenda est una, et eadem innocentiae et justitiae forma : quia *stultus ut luna mutatur*. (Eccli. xxvii.) Per hoc autem quod trina est in potentiis, innuitur ei ut singularem non appetat potestatem, sed et alius altior intellectus in hoc ternario demonstratur. Ternarius enim primus numerus est habens ligaturam. Nam binarius qui sine medio est, sine vinculo est, et ipse divisionem significat. Ternarius autem, qui medium habet, concordiae et conjunctionis est signum. Est enim primus imparium numerorum, et primus totus impar, unde quasi totus concordia est. Nam qualibet ejus pars inter duas reliquas media est. Quare non immerito significat individuum Trinitatis substantiam, et operationem inseparabilem, et indissolubilem charitatem. Et quoniam omnis numerus impar vinculo quodam mediationis ligatus est, per imparem numerum pacem et concordiam puto significasse vatem Mantuanum, cum dixit :

Numero Deus impare gaudet.

Quod idem est ac si diceret : Deus pacem diligit ac dilectionem, quia ipse pax et dilectio est. Igitur anima per tres suas potentias sibi tam firmiter, tam naturaliter coherentes, admonetur omnem divisionem et schisma fugere, et servare unitatem spiritus in vinculo pacis. Per hoc autem quod membris omnibus se totam ex æquo communicat, admonetur homo omni suo proximo, id est omni homini debitum humanitatis obsequium pro suis viribus communicare debere, juxta illud : *Omni petenti te tribue* (Luc. vi). Postremo vero rationalis est anima, sicut et Deus, nisi quod Deus non tam rationalis dicendus est, quam etiam ipsa ratio ; unde Seneca : *Deus, inquit, totus est ratio.* Per hanc autem similitudinem admonetur homo non appetenda fugere, vel fugienda non appetere ; sed inter utraque rationis oculo discernere, et de discretis meliora eligere. Inutiliter enim præcedit discretio in-

ter bonum et malum, vel bonum et melius, vel A
malum et pejus, nisi melioris electio et peioris
reprobatio subsequatur. Sic et inaniter voluntas
eligit, quod prius eligendum ratio non proba-
vit. Electionem autem sine discretionem habent
jumenta, et discretionem sine electione habent
dæmonia. Hoc est enim in infernum descendere
viventem, id est peccare scientem, hoc est apertis
oculis cadere, sicut Balaam cadebat (*Num. xxiv*),
et ille qui dicebat :

Video meliora proboque,

Deteriora sequor.

(*OVID.*)

Denique sicut in Trinitate quæ Deus est, duæ per-
sonæ procedunt ab una : sic in trinitate potentia-
rum animæ irascibilitas et concupiscibilitas semper
a ratione debent procedere, ut nihil fugiat illa, ni- B
hil appetat ista, nisi quod ratio fugiendum et appe-
tendum dictaverit. Nam sine ratione nihil aliud est
ista vel illa, quam furor et insania. Igitur quod est
chamus asino, frenum equo, auriga currui, domitor
leoni, hoc ratio iræ et amoris ; proinde necesse est
ferri utrumque in præcipitium ; nisi utrique præ-
beat ratio ducatum. Et hæc ad præsens dicta sint
de cognitione interioris hominis : nunc de exteriori
videamus

CAPUT VIII.

De cognitione humani corporis.

Corporis humani cognitio in duobus est, in ma-
teria scilicet et forma. Complexionem autem me-
dicis relinquo. Materia enim de luto vel de cæno
est, de cælo vero forma. Unde quidam ait : *De* C
cælo ista possideo (II Mach. vii). Formavit igitur
Dominus Deus hominem de limo terræ. Formato
igitur homine jussit illius formam in cælo respicere,
ut sciret formatorem suum in cælo habitare. Ex
his autem duobus trahit homo necessitatem dupli-
cem : de forma, ut sanctus sit ; de materia, ut
humilis. Licet enim forma humana inter omnes for-
mas animalium ab ipsa mundi creatione semper
excelluerit, tamen ex incarnatione Verbi, et forma
hominis a Deo assumpti, longe majorem dignitatis
excellentiæ acquisivit. Neque enim frustra istam
charitatem, qua dilexit nos Deus, nimiam appella-
vit Apostolus, sed pro certo intellexit, quod tantum
beneficium sicut nulla mundanæ justitiæ magnitudo D
promereri poterat, sic nulla æstimare ponderatio
vel æstimatio ponderare. Melius enim æstimat de-
votio nostra quam ratiocinatio ; gratiarum actio,
quam disputatio ; faciliusque comparat illud pauper-
tas spiritus, quam quilibet divitiarum acervus. Ante
incarnationem Verbi similis erat Deo sola forma
interior, sed ab incarnatione Verbi facta est forma
Dei, ipsa quoque hominis forma exterior. Igitur ad
omnem serpentis suggestionem cogitare debemus
hujus formæ duplicis unicam dignitatem : et mox
pudebit nos vel turpe aliquid cogitasse. Dignior est
enim forma utraque, ut tam turpi vesti confor-
metur. Sane vero de utraque dici potest, imo etiam
dici debet, verbum illud egregium :

Non faciat mores tam bona forma malos.

Alioquin quid passurum putas supplicii, qui deho-
nestaverit formam Dei ? Potest autem humani cor-
poris cognitio alia colligi ratione. Tria quippe in
humano corpore consideranda sunt : origo sordida,
vita misera, mors necessaria, id est necessitate
contingens. Homo enim noster exterior de immun-
do semine conceptus est, ad laborem natus, velit
nolit moriturus. Clamat nobis certissima mors, et
hora mortis incertissima, mortem semper ad om-
nium pendere oculos, et ideo semper habendam ab
omnibus præ oculis, semperque meditandam, sicut
scriptum est in Ecclesiastico : *Memorare novissima*
tua, et in æternum non peccabis (Eccli. vii). In hu-
jus autem meditatione Plato et Pythagoras, et Ba-
silius noster Christianorum philosophus, sapientiam
posuerunt.

CAPUT IX.

Adhuc de miseria ejusdem.

Ad hæc tria potest illa referri definitio hominis a
quodam sapienti responsa quærenti, quid est homo ?
« Vile, inquit, sperma, vas stercorum, esca ver-
mium. » Vile sperma fuit in conceptu, vas stercor-
um est in reliquo vitæ cursu, esca vermium est
in occasu. Ego autem dico, quod non solum post
mortem, sed etiam ante mortem esca vermium
est omnis homo. Quamvis enim vestem mutet et
remutet, non tamen omnimodis carere potest mor-
sibus tinearum, vel pulicum, aut hujusmodi. Quid
autem profuit Neroni, quod nullam vestem bis in-
duit, aut Hilarioni quid obfuit, quod cilicium non
mutavit ? Locus iste fabulam exposcit. Audi ergo
non fabulam, sed rem gestam de tuo Helinando.
Philippus episcopus Belvacensis apud nos aliquando
hospitatus est, non ut quidam, devorationis causa,
sed devotionis. Jam enim ordinis nostri communis
hospitalitas plures invenit, qui eam devorent ; quam
singularis sanctitas, qui eam honorent. Præcepit
autem mihi præfatus episcopus, ut eum facerem
missam matutinalem audire. Ad quem cum die
crastina prima jam cantata venissem, inveni eum
adhuc dormientem, et nemo vel de familia, vel de
suis familiaribus eum excitare præsumebat. Ego
autem accessi propius, et excitavi eum quasi jo-
cando dicens : Jamdiu est quod passeret surrexe-
runt ad benedicendum Domino, et adhuc nostri
pontifices stertunt in cubili suo. Ad quam vocem
expergefactus ille et confusus, indignatus adver-
sum me, quod tam libere eum arguissem, substo-
machans ait : Vade hinc, miser, et interfice pedi-
culos tuos. Ego autem motum illius convertens in
jocum, continuo respondi : Vide tu, pater, ne inter-
ficiant te vermes tui, ego enim jam vermes meos in-
terfeci. Scito ergo hanc esse differentiam inter ver-
mes divitum, et vermes pauperum ; quod vermes
divitum divites occidunt, vermes autem pauperum
a pauperibus occiduntur. Lege Machabæorum, et
Josephi, et Actuum apostolorum historias, et inve-
nies reges potentissimos Antiochum, et Herodem

Agrippam a vermibus consumptos. Qua ratione simul et auctoritate oppressus, ille statim obmutuit.

CAPUT X.

Adhuc de cognitione hominis, et animabus post mortem apparentibus.

Sed et de cognitione hominis hæc ad præsens dicta sufficiant. Quæ tibi, frater, ideo descripsi, ne putares veram cognitionem hominis haberi posse ex subdola spiritus immundi sententia, sed de sola Spiritus sancti doctrina salutari. Si autem de eadem cognitione perfectiorem tractatum cupis agnoscere, lege *Moralia* beati Gregorii de ipso sancti Spiritus ore profusa, teste Petro Diacono, qui columbam vidit ad aurem beati Gregorii verba quæ scriberet suggerentem. Lege quoque pulcherrimum librum B. Bernardi *De consideratione* ad Eugenium papam, ex cujus nobilissimo stylo, et sententiis fere plusquam humanis poteris agnoscere, non solum quid sit homo, sed etiam quid sit Deus; poterisque intelligere auctorem hujus libri sapientiores fuisse ipso Apolline, eloquentiores Demosthene, subtiliores Aristotele, moraliore Socrate, discretiorem Platone. Hæc dicta sunt pro eo quod Macrobius ad probandum animas e cælo lapsas inducit auctoritatem responsi Delphici *gnothi seauton*. Et hanc esse hominis agnitionem sui dicit. Sed exordia prima respexit, ut conscientia nobilis suæ originis virtutes induat, quibus eo unde descenderat reascendat. Eodem loco accipienda est Virgilii auctoritas de heroibus, quos apud inferos relegavit, quos dicit nosce solum suum, et sua sidera: qui etiam res leviores, quas vivi exercuerant, eos post mortem exercere testatur dicens:

*Quæ gratia currum,
Armorumque fuit vivis, quæ cura nitentes
Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.*

Hæc autem falsitas opinionis, vel opinio falsitatis, inde, nisi fallor, sumpsit initium, quod animæ defunctorum suorum peccatorum poenas lugentes multis apparere solent in eo habitu, in quo prius vixerant: id est rustici in rusticano, milites in militari, sicut vulgus asserere solet de familia Hellequini, de qua Henricus Aurelianensis episcopus nostri Belvacensis episcopi frater referre solebat rem valde mirabilem, quam ipse audierat ab illo qui viderat, scilicet Joanne Aurelianensis Ecclesiæ canonico. Dicebat enim Joannes iste loquens de hac re ad præfatum episcopum:

CAPUT XI.

Exemplum ad hæc de familia Hellequini.

Burchardus archidiaconus, cognomento de Pisaco, iturus erat Romam. Rogavit autem me, ut quemdam clericum Natalem nomine, domus meæ economum, ei socium darem, tantulus erat in rei familiaris custodia, bonus dispensator, et prudens, et fidelis, quod rarissime in dispensatoribus invenitur. Volebat ergo Burchardus hunc habere socium itineris sui, non tam ideo quod eum diligeret, quam quia

A pecuniæ suæ, ut avarissimus, valde timeret. Ego autem tam nobili personæ, et archidiacono meo non potui negare. Præcepi ergo Natali clerico, ut cum eo iret, et ei tanquam mihi, in omnibus obediret: quod ille invitatus annuit, timens mores Burchardi, cujus avaritiam non ignorabat. Inieramus autem ego et Natalis foedus quoddam secretissimum quod uter e duobus nobis prius moreretur, intra 30 dies, si posset ad socium suum rediret, nihil ei apparitione sua terroris incutiens, sed blande illum commonefaciens, et de statu suo certificans. Cum autem jam prope Romam essent, accidit quadam die ut præfatus Burchardus cum Natali clerico rationem poneret de quotidianis expensis, et de magna summa minutatim singulos nummos, et obolos exigeret, quo et in quos usus abissent. Natalis autem qui tam minutas rationes reddere mihi non consueverat, quippe cui ego tanquam mihi credebam, iratus adversus virum nobilem sordidissimæ providentiæ, cum in reddenda ratione deficeret, se (quod auditu quoque horrendum est!) dæmonibus commendavit. Eodem autem die cum quamdam aquam transvadarent idem Burchardus et Natalis, idem Natalis submersus est. Sequenti vero nocte proxima cum in lecto meo quiescerem vigilans, et coram me lumen fulgeret in lampade, quia semper nocte consuevi tenebras horrescere, ecce Natalis clericus ante me astitit, cappa indutus pluviali, sicut mihi videbatur, pulcherrima, coloris plumbei. Ego autem nihil omnino territus, et eum optime recognoscens, cœpi quasi gratulans de tam maturo ejus redditu transalpino ei dicere: Natalis, bene veneritis: nunquid jam rediit archidiaconus? Non, inquit, domine, sed ego solus rediit juxta constitutum. Mortuus enim sum. Nolite ergo timere, ego nullum timorem vobis inferam; sed precor, ut succurratis mihi; ego enim in magnis tormentis sum. Cur, inquam? Satis enim honeste vixistis apud me. Domine, inquit, verum est. Bene quidem mihi esset, nisi hodie subita præventus ira, me dæmonibus commendassem. Rogo autem vos, ut quoscunque poteritis, moneatis, ut hoc nunquam faciant. Qui enim se commendat dæmonibus, dat eis potestatem super se, sicut ego miserrimus feci: unde potestatem habuerunt, ut me statim submergerent, et propter hoc solum torqueor. Nam bene confessus eram de omnibus peccatis meis, et in nullum recideram. Tunc ego: Quomodo tam pulchram cappam habetis, si in tormentis estis? Domine, inquit, hæc cappa, quæ tam pulchra vobis videtur, ponderosior et gravior est mihi, quam turris Parmensis, si mihi superposita esset. Pulchritudo autem ista spes est veniæ quam habeo propter confessionem, quam feci: si tamen mihi succurratur. Cui ego: Certe, inquam, ego vobis succurram, quantuncunque potero; sed obsecro ut dicatis mihi, si vos estis deputati in illa militia quam dicunt Hellequini. Et ille: Non, domine. Illa militia jam non vadit, sed nuper ire desiit, quia poenitentiam suam peregit. Corrupte autem dictus est a

vulgo Hellequinus, pro Karlequinus. Fuit enim A Carolus quintus, qui peccatorum suorum longam egit poenitentiam, et nuper tandem per intercessionem beati Dionysii liberatus est; sed rogo vos ut misereamini mei; et hoc dicens cum fletu, evanuit.

CAPUT XII.

Iterum aliud exemplum ad idem.

Hæc idcirco dixi, ut per hoc elucescat, unde sumpsit exordium Virgilianus error de animabus defunctorum, quos heroas appellat, dicens eos habere eandem curam equorum, et curruum, et armorum post mortem, quam habuerant dum vivebant. De qua re certissimum relerebat exemplum patruus meus Hellebaudus, Henrici quondam Remensis archiepiscopi cubicularius. Dicebat enim : Dominus meus archiepiscopus mittebat me apud Atrebatum. Cum autem circa meridiem apud quoddam nemus appropinquassemus, ego et famulus meus, qui me præcedebat celerius equitans, ut mihi pararet hospitium, audivit ille tumultum magnum in nemore, quasi multiplices et varios equorum fremitus, armorum sonitus, et velut voces multitudinis impetu proruentis in bellum. Expavescens ergo ipse et equus ejus continuo reversus est ad me. A quo cum quærerem, quare reverteretur, respondit : Equus meus non fuste nec calcaribus etiam cogi potest, ut procedat. Et ego etiam ipse adeo territus sum, ut omnino procedere non audeam. Mira enim vidi et audivi. Nemus enim istud defunctorum animabus et dæmonibus plenum est. Audivi autem illos clamare et dicere : Jam habemus præpositum de Arca : in proximo autem habebimus archiepiscopum Remensem. Ad quod ego respondi : Signum crucis nostris frontibus imprimamus, et securi procedamus. Cum ergo processissem, et ad nemus pervenissem, jam umbræ processerant, et tamen voces quasdam confusas audivi, et fragores armorum, et equorum fremitus; sed nec umbras videre, nec voces intelligere potui. Cum autem redissemus, jam archiepiscopum invenimus in extremis, nec post has voces 15 diebus supervixit. Unde conjicitur, eum ab illis spiritibus raptum, a quibus auditum fuerat rapiendum. Hinc apparet, quales equi sint illi, super quos aliquando defunctorum animæ videntur equitare. Sunt enim dæmones se in equos transformantes, quorum sessores sunt animæ miserrimæ peccatis oneratæ, tanquam armis quibusdam et clypeis onustatæ (sed revera propriis sceleribus informis talibus onustatæ). Juxta illud propheticum : *Descenderunt in infernum cum armis suis* (Ezech. xxxii), id est cum membris suis, quæ fecerunt arma iniquitatis peccato, nolentes ea facere arma justitiæ Deo. Certum est autem equum animal esse superbum, et contumax, contentionis et belli cupidum, ferventem ad coitum, et in libidine præpotentem. Dæmones igitur in equos transformati, significant sessores suos se hujusmodi sceleribus oblectasse.

CAPUT XIII.

Adhuc de eodem.

Talis equus erat ille, quem monstravit carbonarius comiti cuidam Nivernensi. Erat enim carbonarius iste vir pauper in sæculo, sed dives in Deo, religiosus et timens Deum. Ob quod etiam familiaris erat præfato comiti. Hic nocte quadam cum vigilaret et custodiret fossam suam carbonificam incensam acriter; ecce quædam femina nuda currens apparuit, et post eam eques quidam equo nigro insidens, evaginato gladio velociter equitans, ut fugientem apprehenderet mulierem : quæ dum fugiens fossam circumiret, compressa est ab eo, et per fossa gladio, et facta est quasi mortua. Quam ille projecit in ignem et exustam rursus extraxit, et posuit ante se super equum, et abiit. Hæc autem visio pluribus noctibus ostensa est illi. Cum ergo quadam die de hujusmodi visione tam frequentinimis anxius cogitaret, sic cogitabundus et tristis obviavit comiti. Miratus comes traxit eum in partem, et secrete requisivit ab eo, quid haberet, dicens : Si quis tibi fecit injuriam, et malitiam aliquam intulit, ne celaveris a me, ego enim te bene vindicabo; si in egestate es, ego tibi subveniam. Qui respondit : Nihil necesse habeo, de nullo conqueror, sed hæc et hæc toties vidi, et utinam vos vidissetis. Certe, inquit comes ei, tecum vadam, et videbo visionem hanc magnam. Igitur comes confessus omnia peccata sua, mutat habitum, et assumit secum carbonarium, abiitque cum eo solus in silvam. Et cum vigilarent circa mediam noctem, audiunt quemdam buccinantem fortiter, et signavit se per totum. Et ecce misera mulier illa accurrens nuda, sicut prius, cœpit fugiens fossam circumire : quam eques ille insequens et comprehendens, gladio peremit, et in ignem projecit, et iterum resumpsit : qua super equum ante se posita cum se fugere vellet, comes adjuravit eum in nomine Domini, ut staret, et diceret ei, quis esset, et cur hoc faceret. Tunc ille subsistens, ait : Ego sum vester ille miles, et hæc est illa mulier nobilis, uxor illius militis, quem pro amore meo interfecit, ut licentius ac frequentius meo concubitu frueretur. Et in hoc peccato ambo mortui sumus : nisi quod, heu sero ! in hac ipsa morte poenituimus. Tale autem nunc tormentum patitur, quod singulis noctibus a me interficitur et comburitur. Tantum enim dolorem patitur in ictu gladii, quo eam ferio, quam nullus unquam in morte sua passus est, et multo majorem in combustione. Ad hæc comes : Quis est ille equus, super quem sedes? Diabolus, inquit, quidam est, qui nos ineffabili vexatione torquet. Possetne vobis, ait, aliquis succurrere? Posset, inquit, si vos feceritis in cunctis congregationibus, quæ vobis subjectæ sunt, orare pro nobis, et a presbyteris celebrare missas, et psalmos a clericis decantari. Talis erat equus, super quem ascendit infelix ille Matisconensis, de quo refert Petrus abbas Cluniacensis in libro *Miraculorum*, quod cum

die quadam solemnī ille Matiscone in proprio palatio resideret, multis militibus diversi ordinis stipatus; repente ignotus homo insidens equo per ostium palatii ingressus cunctis videntibus et admirantibus usque ad ipsum pervenit, dicens se velle ei colloqui, imperans ei ut surgeret, et se sequeretur. Qui invisibili potentiae non valens resistere, surrexit et usque ad ostium domus processit: ubi equum paratum invenit, quem jussus statim ascen-

dit; cujus habenas ille accipiens, qui propter illum venerat, velocissimo cursu per aera cunctis videntibus ferre coepit. Ille autem miserabiliter clamans, Succurrite, cives, succurrite, totam civitatem commovit. Omnes autem currentem eum per aera conspexerunt, quandiu naturali oculorum acie potuerunt: sicque tandem subtractus visibus hominum, factus est æternus socius dæmonum.

DE BONO REGIMINE PRINCIPIS.

CAPUT XIV.

De constituendo rege, et primo de moribus ejus.

Eum, inquit (Deut. xvii), constitues regem, quem Dominus Deus tuus elegerit de medio fratrum tuorum. Quæritur, cur Deo displicuerit populus, quando sub Samuele regem sibi desideraverat fieri, cum hoc inveniat permissum. Ad quod dicendum est, quod ideo displicuit, quia non præcepit, ut hoc fieret, sed desiderantibus permisit hoc facere. Cumque fuerit constitutus, non multiplicabit sibi equos, quorum numerositate sit subditis onerosus. Equos multiplicare, est plures, quam necessitas exigit, vanæ gloriæ causa, vel erroris alterius congregare. Multo minus ergo licet ei multiplicare canes, aut volucres rapaces, aut bestias truces, et quælibet portenta naturæ. De histrionibus autem et mimis, scurris, et lenonibus, meretricibus, et hujusmodi prodigiis hominum, quæ princeps potius exterminare, quam fovere debet, non erat in lege mentio facienda. Sequitur: *Nec reducet populum in Ægyptum*, id est inferiores non corrumpat exemplo: quia

Componitur orbis

*Regis ad exemplum, nec sic inflectere sensus
Humanos edicta valent, ut vita regentis.*

Mobile mutatur semper cum principe vulgus.

Sequitur: *Nec habebit uxores plurimas, quæ alliciant animam ejus.* Cum in aliis plures uxores esse unius licitum fuerit, ut in Abraham, et Jacob, gratia propagandæ prolis, et fidelem populum dilatandi; in regibus perpetuo obtinet, ut una unius sit. Multo minus igitur licet ei fornicari, vel adulterari, vel quælibet stupra committere. Quomodo enim hæc crimina puniet in aliis, eisdem subjectus? Sequitur: *Nec habebit auri et argenti immensa pondera.* Quid ergo hic dicunt, qui Domino prohibente aurum et argentum sibi thesaurizant; quæstum ex calumnia facientes, et quærentes abundantiam singularem de multorum inopia, et de rapinis divitias, beatitudinem de calamitate? Non enim habebit divitias, quas nomine possidet alieno: et sibi privata erant fiscalia, quæ publica confitetur. Non est autem mirum, si regi non licet habere privata fiscalia, cum nec ipse suus sit, sed subditorum.

CAPUT XV

De studio ejus, et sapientia.

Postquam autem, inquit (Deut. xvii), sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis hujus in volumine. Igitur princeps, juris non debet esse ignarus, licet multis privilegiis gaudeat; nec prætextu militiæ legem Domini permittitur ignorare. Sed et princeps Christianissimus legibus suis indicit: « Nec dedignetur princeps sacros canones imitari. Inutilis enim est omnis constitutio principis, si non est ecclesiasticæ disciplinæ conformis. » Sequitur: *Et habebit secum, legetque illud omnibus diebus vitæ suæ.* Necessaria est ergo principi peritia litterarum, cui quotidie legem Domini legere præcipitur. Qua enim die legem non legerit, non ei dies vitæ est, sed dies mortis. Hinc est quod in litteris, quas rex Romanorum misisse legitur ad regem Francorum, hortatur eum, ut liberos suos liberalibus disciplinis instrui faceret; adjecitque inter cætera: « Rex illitteratus est quasi a cinis coronatus. » Quod si forte illitteratus est, certe litterarum consiliis eum regi necesse est. Hinc est quod exemplar legis sacerdotibus Leviticæ tribus jubetur assumere, id est a catholicis viris et litteratis. Plato enim, ut Boetius testis est, respublicas fore beatas dixit, si eas aut sapientes regerent, aut earum rectores sapientiæ studerent. Sapientia enim ipsa dicit: *Per me reges regnant, et conditores legum iusta decernunt* (Prov. viii). Gentiles enim sapientiam quasi Deum colebant, sine cujus Dei nutu nihil faciendum credebant. Unde et antiqui philosophi imaginem sapientiæ pro foribus omnium templorum pingi cum hac circumscriptione censuerunt. « Usus me genuit, peperit memoria, Sophiam me vocant Graeci, vos sapientiam. » Et hæc iterum scribi jusserunt: « Ego odi homines ignavos operæ et philosophicæ scientiæ. » Est autem sapientia rerum divinarum et humanarum princeps, et gerendorum evitandorumque scientia, huic autem insistere, philosophari est. De humilitate ejus ac pietate sequitur: *Non elevetur cor ejus in superbiam super fratres suos.* Quod præcipue necessarium est, sæpius replicat; nunquam enim humilitas satis videtur commendata principibus, quia difficillimum est, ut gradus honoris non pariat tumorem in animo ipsius.

præsidentis. Tarquinius enim a regno superbia deiecit. In iure autem Romano cautum est, ut qui jus reddit, se facilem in adeundo præbeat, contemni tamen non patiatur. Principes sicut medici nunquam debent gravibus uti remediis, nisi cum levium beneficio desiderata sanitas desperatur (unde Lucius: «Principem sævum moribus esse non oportet et qui moderatiora consilia sequatur [85],») et vicem gerere medicorum, qui morbos curant, nunc ex inanitione in repletis, nunc refectione in vacuis. Et dolorem etiam sedant nunc cauterio, nunc fomentis. Si enim citharædi aliique fidicines multa diligentia procurent, quomodo oberrantis chordæ compescant vitium, et aliis concordem reddant; quanta sollicitudine oportet principem moderari, ut subditos reddat quasi unanimes, et unius moris habitantes in domo? Certum est autem, tutius chordas remitti amplius, quam intentius protendi, remissarum namque intensio artificis opera convalescit. Quæ autem semel rupta est, nullo artificio reparatur.

Sit piger ad pœnam princeps, ad munera velox:

Et doleat quoties cogitur esse ferox. (OVID.)

Quorum alterum justitiæ est, alterum pietatis; de quibus Salomon ait: *Misericordia et veritas non te deserant. Circumda eas gutturi tuo, et describe eas in tabulas cordis tui. Et invenies gratiam et disciplinam bonam coram Deo et hominibus* (Prov. III). Gratia nempe debetur misericordiæ, disciplina vero justitiæ. Qui sine prima est, omnibus odibilis est; qui vero sine secunda, omnibus contemptibilis. C Plutarchus etiam librum scripsit *De magistratuum moderatione*. Plato (inquit) cum subditos opprimunt magistratus: «Perinde est illud, ac si caput corporis intumescat, ut a membris aut omnino, aut sine ingenti molestia ferri non possit.» Idem: «Cum in subditos potestas sævit, idem est ac si pupillum tutor persequatur, vel eum suo mucrone jugules, qui tibi ad defensionem suam gladium dedit.» Unde Claudianus:

*Sis pius in primis, nam cum vincamur in omni
Munere, sola Deos æquat clementia nobis.
Tu licet extremos late dominere per Indos.
Te Mædus, te mollis Arabs, te Seres adorent.
Si metuis, si parva cupis, si duceres ira,
Servitii patiære jugum, tolerabis iniquas
Interius leges, tunc omnia jura tenebis,
Cum poteris rex esse tui, proclivior usus
In peiora datur, suadetque licentia luxum,
Illecebris effrena favet, tunc vivere caste
Asperius, cum prompta Venus, tunc durius iræ
Consultur, cum pœna patet, sed comprime motus.
Nec tibi quid liceat, sed quid fecisse decebit
Occurrat, mentemque domet respectus honesti.*

CAPUT XVI.

De ipsius aequitate.

Sequitur: *Nec declinet in partem dexteram, sive in sinistram* (Deut. XVII). Declinare in dexteram, est non Dei gratiæ, sed sibi retribuere velle quod rectum est. Vel declinare in dexteram vel in sini-

stam, est peccare propter eorum veritatem quæ iuguntur. Vel etiam ad dexteram declinare, est virtutibus ipsis vehementer insistere, et in virtutis operibus, quæ in modo consistit, modum excedere. Unde Juvenalis:

*Insani sapiens nomen feret, æquus iniqui,
Ultra quam satis est, virtutem si petat ipsam.*

Et philosophus: «Cave quod nimium est, quia si hæc ipsa cautela modestiam deserit, eo ipso a virtute recedit.» Omnis autem vehementia salutis inimica est, et excessus omnis in culpa, bonarumque rerum consuetudo nimia pessima est. Unde Salomon: *Noli nimium esse justus* (Eccl. VII). Quid ergo nimium prodest, si regina virtutum nimietate sui obest? Nimia quoque humilitas maxima pars superbiæ est. Item ad sinistram declinat, qui in subditorum culpis puniendis nimis pronus est ad vindictam. Ad dexteram vero, qui mansuetudini nimis indulget. Iterum non declinet in dexteram vel sinistram partem. Æquitas enim cui iudex obsequium debet, amoris dexteram vel odii sinistram nescit. Juste eum exsequi, est nec durius æquo, nec remissius in assertione, vel executione justitiæ, nihil aliud quam justitiam quærere. Munera tamen curiales licenter accipiant, dummodo non extorqueant impudenter. Pudorem abjicit qui rogat, his etiam emit. Ad rei namque vel spei pretium verecundiam vendit. Munus vero injustæ petitionis notam non habet, quod devotio liberalitatis obtulit, non improbitas precantis extorsit. Ita tamen ut iniquorum munera non acceptet, ne aut ingratus sit, si eos non foveat accepto munere; aut si faverit, injustus habeatur. Ratio enim habenda est et causæ et personæ: ut nec a turpi, nec turpiter accipiat. Nam plerumque a manu, a causa, a tempore, a loco vel modo splendent munera vel sordescunt.

CAPUT XVII.

De præmio regalis justitiæ in ipso, et in hærede.

Sequitur: *Ut longo tempore regnet, ipse et filius ejus super Israel* (Deut. XVII). De virtute namque parentum sæpe protenditur successio filiorum, et succedentium felicitas ex descendenti iniquitate præscinditur, juxta illud: *Injusti autem disperibunt simul, reliquæ impiorum interibunt* (Psal. XXXVI). D Item regnum a gente in gentem transfertur propter injustitias, et injurias, et contumelias, et diversos dolos. Injustitia, ut Stoicis placet, est mentis habitus, qui a regione morum exterminat æquitatem. Justitia est non nocere, et ex humanitatis officio nocentes prohibere. Nocere est injuria nocentes, non impedire. Injustitia contumelia est, quando tumorem mentis in læsione alterius manifesta operis sequela comitatur. Dolus, ut Acquilius definit, est cum aliud agitur, et aliud simulatur. Malus autem, quando fit in intentione nocendi, et quasi in insidiis nocet. Dolus igitur quia ex timore est, adversatur fortitudini, contumelia vero prudentiæ,

quæ dicit sibiipsi : *Utquid superbis, terra et cinis ?* (Eccli. x.) Injuriam temperantia non admittit, nolens inferre alii, quod sibi nolle ab alio irrogari. Injustitiam justitia excludit, faciens aliis, quod sibi vellet fieri bene et honeste. Quod autem addit *diversos*, puto ad omnia communiter referendum; non solum ad vitiorum diversas species, sed etiam ad diversas personas, et ad omnes modos, quibus a quocunque hæc vitia committuntur. Princeps enim tenetur pro omnibus, et omnium etiam auctor videtur esse; quia, cum omnia possit corrigere, eorum merito particeps est, quæ noluit, cum potuit, emendare. Cum enim potestas publica sit, omnium vites exhaurit, et ne in se deficiat, incolumitatem omnium debet procurare membrorum. Sicut autem *potentes potenter tormenta patientur* (Sap. vi), si a justitia deflexerint : sic et justitiæ præmiis fruuntur abundantius, si recte exercuerint potentatum; et tantam in futuro præ subditis habebunt gloriam, quanta virtute eos in magna delinquendi licentia præcesserunt. Unde dicitur : *Potuit transgredi, et non est transgressus* (Eccli. xxxi). Ad justitiam namque reputatur principibus, etiam cum temperant ab injuriis : et facultas delinquendi est eis materia meritorum. Declinare autem a malo in eis magnum est; etiam si magna bona faciunt, dum tamen subditos indulgentia sua non perimant. Patri ergo succedit filius, si patris justitiam imitatur. Charitas autem minime servatur, cum amorem, qui patriæ et parentibus præcipue debetur, pater transfundit in filios, et filialis affectus paterni pectoris cellam solus exhaurit. At hodie vitia liberorum saluti reipublicæ præferuntur; licet salutem populi liberis omnibus oporteat anteferri. In libro enim Regnum latenter Saul arguitur, quod in voto isto de diurno jejuniis pepercit Jonathæ, contra ipsius religionis votum, ejus prævaricatione populi corruerunt (I Reg. xiv) : et Heli etiam, licet in se sanctus esset, quia filiis pepercit, periit (I Reg. iv). Ut autem de cæteris taceam, quantum rempublicam dilexit Deus Pater, qui propter eam proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum?

CAPUT XVIII.

De quatuor principiis necessariis, et corpore reipublicæ.

Quatuor autem principibus inculcare Plutarchus nititur : scilicet reverentiam Dei, cultum sui, disciplinam officialium, et potestatem affectuum, et protectionem subditorum. Nam qualis debeat esse princeps, eleganter descripsit, in libro pulcherrimo, qui inscribitur : *Institutio Trajani*; ejus principium superius in loco suo posuimus. Denique tu, ait, quidvis, rectissime geres, si non recesseris a teipso : si primo te composueris ad virtutem, recte procedent universa. Politicæ enim constitutionis majores tibi vires exclusi, cui si obtemperas, Plutarchum vivendi habes auctorem. Alioquin præsentem epistolam testem invoco, quia in perniciem

A imperii non pergis, auctore Plutarcho. Sequuntur postea politicæ constitutionis capitula. Est itaque respublica, ut Plutarcho placet, corpus quoddam, quod divini muneris beneficio animatur, et nutu summæ æquitatis agitur, et regitur quodam moderamine rationis. Quæ enim ad religionem pertinent, vicem animæ obtinent. Princeps caput hujus corporis viri subjectus Deo, et his qui vices Dei agunt in terris. Cordis autem locum senatus obtinet. Oculorum, aurium, et linguæ officia sibi vindicant iudices, et præsides provinciarum : officiales et milites manibus coaptantur : qui semper assistunt principi, lateribus assimilantur; quæstores et commentarienses, non illi qui carceribus præsent, sed comites rerum privatarum, ventris et intestinorum B serunt imaginem; pedes agricolæ sunt. Ex his ergo quatuor illa sunt, quæ Plutarchus principibus inculcare conatur, reverentiam Dei scilicet, et cætera supradicta.

CAPUT XIX.

De reverentia Dei et cultu sui.

Miro autem modo Deus intelligentiam sui sic infundit, ut subtrahat; sic subtrahit, ut infundat. In multis enim multipliciter lucet. Est autem a majestate mirabilis, a sapientia venerabilis, amabilis a bonitate. Et hic est funiculus triplex, inter Creatorem scilicet et creaturam, qui facile non rumpitur; sed ut timeatur, honoretur, et diligatur. Calitur autem dupliciter, affectu mentis, et exhibitione corporis. Reverentia quæ corporaliter exhibetur, aut in personis consistit, aut in rebus. In personis, aut a natura aut ab officio, aut a moribus, aut a conditione, aut a fortuna. Natura, ut parentes, cognati et affines. Officium est debitum exsequendi, quæ unicuique ex institutis, aut moribus agenda sunt, quorum agendorum alia ad publicum, alia ad suum cujusque pertinent statum. Nam officiorum quædam publica, quædam dicuntur privata. Privata enim tot sunt, quot sunt personæ. Publica aut a divino aut ab humano jure descendunt. Publico officio tanta debetur reverentia, quanta est eminentia cujuslibet magistratus. Mos est mentis habitus, ex quo singulorum operum assiduitas manat. Hic virtutes et vitia æque complectitur. Unde D bonos et malos mores dicimus ratos sive morigeros a bono, morosos a malo nominamus. Conditio est status personæ fortuitus, quo aut in adversis, aut in prosperis degitur. In his autem qui divina jura ministrant, Deus præ cæteris aut honoratur, aut spernitur, cum illorum honorem et contemptum proprium reputet dicens : *Qui vos spernit, me spernit, et qui vos recipit, me recipit* (Luc. x). Reverentia quæ in rebus consistit, aut in corporalibus est, aut ædibus, et locis sacris, aut sacrificiis; aut in spiritualibus, ut sunt jura, quæ sacris rebus competunt, quæ temerare sacrilegium est morte expiandum. Rerum autem sacrarum immunitates convellere, insurgere in Deum est. Cultus sui maxime in temperantia consistit. Marcum Catonem eodem

vino quo remiges contentum fuisse tradunt. Caius A Curius Sabinorum victor nolens agros suos ex senatusconsulto ampliari, gregalium portione contentus fuit; malum civem dicens esse, cui non satis esset id quod cæteris civibus.

CAPUT XX.

De officialium disciplina.

Sequitur de potestate et officialium disciplina. Nihil iniquo divitis consiliario perniciosius. Unde in Proverbiis : *Omni custodia conserva cor tuum, quoniam ex ipso vita procedit* (Prov. iv). Est igitur providendum potestati, ne consilarii indigeant, neve aliena immoderatus concupiscant. Nihil est sceleratius quam amare pecuniam, etc. Non solum in corde, id est in consiliario, sed etiam in ventre et intestinis reipublicæ, id est quæstoribus, B et commentariensibus hæc ratio servanda est. In lateribus quoque, id est illis, qui semper principi assistunt. Nam a convictu mores mutantur. Et *qui tangit picem, inquinabitur ab ea* (Eccli. xiii), uvaque conspecta vel contacta livorem ducit ab uva (Juv.). Ita quidam legati apostolicæ sedis in provinciis debacchantur, ac si ad Ecclesiam flagellandum egressus sit Satanas a facie Domini, acceptores personarum, et quasi quidam bonorum mallei. Inde Juvenalis :

*Omne animi vitium tanto conspectius in se
Crimen habet, quanto major qui peccat habetur.*

Episcoporum nomen et officium venerabile esset, si tanta impleretur sollicitudine, quanta interdum appetitur ambitione : et diligerentur ut C patres, timerentur ut domini, colerentur ut sancti, si exactionibus parcerent, et projicerent ex animo quidquid provenit ex calumnia, nec omnem quæstum pietatem putarent. In domibus prælatorum et principum omnia hodie venalia sunt : frustra apud curiales de testimonio conscientiæ, de venustate morum, de torrente eloquentiæ, nisi pretio interveniente confidis.

*Ipsæ licet venias musis comitatus, Homere,
Si nihil attuleris, ibis, Homere, foras.*

Ego etiam credo me vidisse ostiarios cerbero duriores. Apud inferos tamen, cerberus, ut aiunt, unus est. Sed quot sunt diversicula curiarum, tot cerberi. Tota enim familia aut mordet, aut latrat. Vetus Proverbium est : *Vacuæ manus temeraria petitio est.* Apud advocatos quoque et ipsum silentium venale est. Hoc fortassis a Demosthene acceperunt, qui cum Aristodius auctorem fabularum interrogasset, quantum mercedis, ut ageret, accepisset, et respondisset, talentum. At ego, ait Demosthenes, plus accepi, ut tacerem. Causidicorum lingua damnifica est, nisi eam, ut dici solet, funibus argenteis vincias. Nihil autem, ut ait Seneca, venali misericordia inopius. Injustum prorsus est misericordiam vendere, sive justitiam. In lege vero scriptum est : *Iuste quod justum est exsequeris* (Deut. xvi). Lege quoque Julia repetendarum teneatur, qui cum haberet aliquam potestatem, ad judi-

candum vel determinandum, pecuniam acceperit, quo magis ad minus quid ex officio faceret. Hæc verba legis sunt. Iterumque omnes cognitores aut iudices a pecuniis et patrociniis manus abstineant. Neque enim alienum jurgium suam putent prædam. Plebiscito etiam continetur, ne quis præsidum munus, donumve caperet, nisi esculentum, poculumve; et id quidem inter dies proximos porrigatur, sed nec exenia producenda sunt ad munerum qualitatem. De talium muneribus, ait epistola Severi imperatoris : *Vetus proverbium est, nec omnia, nec semper, nec ab omnibus.* Nam valde inhumanum est a nemine accipere, passim vilissimum, per omnia avarissimum.

CAPUT XXI.

De publicis exactoribus, et eorum violentia.

Egregie autem de talibus ait Laurentius Mediolanensis episcopus, ubi publicos exactores describit : Publicanus, inquit, est caput rapinæ, lex violentiæ, prædo sine pudore, medicus exterminii, immanior furibus; nam fur timens delinquit, hic autem confidenter. Fur laqueos legis timet, hic quidquid fecerit, legem vocat. Quis eo iniquior, qui verbo justitiæ justitiam damnat, et armis innocentiae spoliât, vulnerat, occidit innocentes? Lege utique legem perimit, et dum alios urget ad legem, ex lege dejicit. Publicanorum autem a maximo usque ad minimum coctus concussioni potius quam justitiæ vacat : et ita in populum debacchantur, ut quod reliquit unus, alii non auferre; tanquam ad hoc constituti sunt, ut residuum locustæ comedit bruchus. Officiali Cæsaris nisi in omnibus acquieveris, Cæsari contradicis. Et quidquid dictet, nisi sit sic, et nisi sic stet, est in personam regis, contraque coronam; quidquid dixerit ita obtinet, ac si inveniatur in actis; et cum alias habita moderatione inculpatæ tutelæ vim vi repellere liceat, concutientibus officialibus, spoliantibus, torquentibus, mutire non licet. Hæc autem omnia in principem redundant. Singuli quippe tenentur ad singula, principi vero onera incumbunt universa. Princeps autem legis nexibus dicitur absolutus, non quia ei iniqua liceat; sed quia is esse debet, qui non timore pœnæ, sed amore justitiæ æquitatem colat. Nam in negotiis publicis nil ei velle licet nisi quod lex aut æquitas persuadet, aut ratio communis utilitatis inducit.

CAPUT XXII.

De æquitate judicii.

Æquitas autem juris, ut periti asserunt, est rerum convenientia, quæ cuncta coæquiparat ratione, et in paribus causis paria jura desiderat. Lex vero ejus interpretres est. Quidquid autem æquum est, ita demum justum est, si est voluntarium. In nulla re hodie tantum offendunt hujus sæculi potestates, sicut in judiciis, non attendentes quod scriptum est : *In quo judicio judicaveritis, de vobis judicabitur* (Matth. vii). Et illud quod supra posuimus : *Iuste quod justum est exsequeris* (Deut. xvi), id est sine acceptione personarum vel munerum, mox

ut tibi liquebit de causa, justam de utraque parte A
feres sententiam. Nam dum causa anceps est, protelanda est sententia, quia festinata judicia pariunt poenitentiam. Si ergo in iudicando periculum vitari non potest, nihil est utilius, quam differre. Si autem alterutrius litigantium periclitatur utilitas, et rei difficultas moram non exigit, iniquissimum est iudicium protelari. Ipso autem jure cautum est, ut sacrorum Evangeliorum Scripturæ terribiles ante sedem iudicis deponantur, ibique ab initio usque ad finem permaneant, nec amoveantur, nisi sententia recitata; quo totius consistorii latitudo Dei ipsius repleta præsentia, omnibus ad sacrosanctas Scripturas metum incutiat, et reverentiam; et ab inquisitione veritatis omnis iniquitas propulsetur. Ut autem dicitur in libro codicis secundo, procliviora sunt jura ad defendendum, quam ad impugnandum; faciliusque ad exceptionem, quam ad actionem trahunt. Unde cum non omnes ad accusationem admittantur, omnes ad defensionem admittuntur, nisi aliquis absens damnandus est.

CAPUT XXIII.

De militum electione, et eorum officio.

Vidimus de membris cæteris reipublicæ; nunc de militibus videamus, qui manus appellantur. Nullus, ut ait Vegetius Renatus, quem oporteat vel meliora scire, quam principem. Christianus princeps milites magis a fide et moribus, quam a viribus debet eligere. Nostri autem milites hodie sic ad bella, quasi ad nuptias, dealbati procedunt. In castris sermo illis est de conviviis, in convivio de armis. Duo sunt, quæ faciunt militem, tam corporalem quam spiritualem; electio et sacramentum. Longa pax militem incuriosius legit. Lucio Flacco et Caio Varrone consulibus, milites primo jurejurando facti sunt. Antea enim sacramento tantum modo a tribunis rogabantur. Conceptio sacramenti teste Vegetio hæc est. Jurant milites per Deum, et Christum ejus, et Spiritum sanctum, et per majestatem principis, quæ secundum Deum humano generi diligenda est et colenda, se strenue facturos omnia, quæ præceperit princeps, nunquam deserturos militiam, vel mortem recusaturos pro republica, cujus sunt conscripti militiæ. Cato militem non dicit, nisi eum qui sacramento ad militiam jam consecratus est. Miles igitur sicut laboris, ita et honoris est. Nemo enim sibi honoremumat, nisi qui vocatur a Domino (*Hebr. v*). Qui non electus seipsum militiæ ingerit, in se gladium provocat, quem propria temeritate usurpat. Usus autem ordinatæ militiæ est tueri Ecclesiam, impugnare perfidiam, et sacerdotium venerari, pauperum propulsare injurias, pacare provinciam, pro fratribus (ut sacramenti docet conceptio) fundere sanguinem. Miror autem quomodo princeps illis habet fidem, quod videt Deo suo, cui, ut cætera taceam, et sacramento militiæ alligati sunt, fidem debitam non servare. Nequaquam fidem servabit secundam, qui primam irritam facit. Denique consecratio militis hæc est. Consue-

tudo sollemnis est, ut ea die qua quis militari cingulo decoratur, Ecclesiam solemniter adeat, gladioque super altari posito, et oblato quasi celebri professione facta, seipsum altaris obsequio devoteat, et gladii, scilicet officii sui jugem Deo spondeat famulatum. Eis ergo pro Ecclesia plurimum, contra Ecclesiam licet nihil. Aut enim plus, aut non minus in sua professione faciunt, quam episcopi et abbates, qui schedulam offerunt. In quibusdam etiam locis moris est, militem in crastinum consecrandum, totam noctem præcedentem pervigilem in orationibus ducere, et nec jacendi, nec sedendi habere licentiam; nisi forte repentinæ infirmitatis necessitas coegerit, sed tota nocte stantem orare.

CAPUT XXIV.

Quod obedire debent principi, sed magis Deo.

Primum hominum Deo debetur, cujus est homo creatione et redemptione. Secundum autem homini, salvo tamen dominio Dei, qui ab omnibus hominibus suis exigit innocentiam. Cum periculo ergo innocentie nemo cuiquam debet fidem, nec abbati monachus, nec patri filius, domino servus, nec marito uxor. Est igitur principis providere in primis, ne miles suus perdat innocentiam pro defensione reipublicæ; sine qua respublica salva esse non potest. Solus enim ille princeps est bonus, est et iudex incorruptus, cujus sententia ex contemplatione assidua imago est æquitatis. Est enim publice æquitatis vindex, et æquitatis servus, et in eo personam publicam gerit, quod omnium injurias et damna corrigit, et omnia crimina media æquitate punit; cujus officium est illis, qui nimirum possunt plurimum prædesse, et qui nocere desiderant, plurimum adversari. Unde et in sacra Scriptura columbæ gladius appellatur (*Jer. XLVI*), quia sine felle rixatur, sine iracundia ferit; et cum dimicat, amaritudinem nullam recipit. Nam, ut ait Cicero orator egregius, «sicut lex persequitur culpas sine odio personarum, ita princeps facere debet.» David vir sanguinum dictus est, non propter bella, ut ait Augustinus, sed propter Uriam. Nam nec Samuel, nec Elias, nec Phinees vir sanguinum appellatus est, cum quilibet eorum sanguinem fuderit. Pulchre autem secundum Stoicos lictor dicitur, quasi legis ictor; quia ad ejus spectat officium ferire, quem lex judicat feriendum. Unde et antiquitus illi, cujus manu iudex innocens nocentem punit, cum gladius immineret, dicebatur: Obtempera legis arbitrio, vel legem imple, ut vel sic mansuetudo verborum puniendi rei tristitiam mitigaret. Cum ergo milites sint manus corporis publicæ potestatis, illius principis manus sanguine plenæ sunt, cujus officiales et milites vel innocentium sanguinem fundunt, vel innocentes opprimunt. Hujus ergo principis oratio nunquam exaudienda est, eleemosyna Deo nunquam acceptanda.

CAPUT XXV.

De mutuo affectu principis et subditorum.

Ultimum eorum, quæ Plutarchus habere jubet

principem, est amor subditorum. Codrus enim Atheniensium rex pro victoria populi sui seipsum morti tradidit. Nam mutato regis habitu sarmenta colligans, castra hostium ingressus, a milite quem facile in iurgio percusserat interfectus est. Unde et illud poeticum :

. et iurgia Codri.
(VIRG.)

Decius dux Romanorum se pro suis exercitibus morti devovisse, percelebre est. Julius etiam Cæsar dicere solitus erat : Dux qui non laborat ut militibus charus sit, militem nescit amare, nescit humilitatem ducis in exercitu, et adversus hostem debere esse. Idem etiam pistorem in vincula coniecit, quia sibi meliorem panem quam cæteris militibus in mensa superposuerat. Alexander militem suum Macedonem senio confectum nimio frigore obstupefactum, ipse in sublimi et propinqua igni sede sedens cum animadvertisset, statim descendit, et in suis manibus corpus frigore duplicatum in suam imposuit sedem. Plato cum vidisset Dionysium

tyrannum Siciliae corporis sui circumseptum custodibus : « Quod tantum malum, inquit, fecisti, ut a tam multis custodibus necesse habeas custodiri? » Principem enim sic oportet vincere obsequiis omnium affectus, ut quisque subditus pro eo periculis imminentibus caput opponat. Sic etiam urgente natura pro capite cætera se solent membra opponere. Unde Claudianus:

*Non sic excubiæ, non circumstantia tela,
Quam tutatur amor : non extorquebis amari.
Hæc alterna fides, hæc simplex gratia donat.*

Hucusque dictum sit de institutione regum et principum; qualiter se habere debeant, vel domi vel militiae, non solum secundum leges divinas, sed etiam humanas; quæ eatenus valent, quatenus a divinis non discrepant. Alioquin falsum est quod in lege scriptum est : *Quod principi placet, legis habet vigorem*. Nullas enim leges credunt quidam civilibus præferendas : sed has Anacharsis Scythia telis araneis comparavit, quæ muscas et culices detinent, et volatilia grandiora transmittunt.

HELINANDI AD GALTERUM CLERICUM EPISTOLA

Scripta nomine Guillelmi, fratris ejusdem Galteri. Inscribitur autem : *Liber de reparatione lapsi.*

Ob lamentationes, et vae, de carmine nihil ad te (86); carmen enim illis debetur, quibus bonum est confiteri Domino, et psallere nomini Domini altissimi. Carmen illis debetur, quorum in cordibus cantatur Domino, psallitur spiritu, mente jubilatur : et quorum operatio Christo citharizat, et organizat cogitatio, psalterizat oratio, devotio lyrizat. Nihil enim tibi et carmini. Non est enim tibi cantare canticum Domini in terra aliena. Nihil tibi et ave, qui non mutas nomen Evæ; nihil tibi et salve, qui non salvas commendata, dum mandata non servas, dum te non paras ad iudicium, non comparas auxilium advocati tui Christi, sed Salvatori tuo crucem reparas secundam, mortisque tibi præparas secundæ cruciatum. Nihil tibi, et vale, qui non vivis nisi male, qui valere non affectas, dum detrectas poenitere. Tu ergo, anima mea, fratri meo expectanti et reexpectanti modicum in sæculo, nimium in peccato, manda et remanda lamentationes et vae. Perlustrata namque cum omni sollicitudine materię præsentis tota multitudine, nil invenire potui, quod mitterem pro carmine; sed plenus amaritudine, plenus anxietudine, quod scripsi, scripsi. Salus non sano missa nugatoria est, missa vero invito superflua. Denique quid prodest alicui salus ulla destinata, cui

nulla salus grata? Plane frustra saulatur, a quo salus non optatur.

Quis dabit aquam capiti meo et oculis meis fontem lacrymarum, ut copiose luceam dignum mei fratris interitum? (Jer. ix.) Justus es, Domine, etiamsi disputem tecum. Verumtamen etiam juste loquar ad te, non tanquam tecum disputans, sed tanquam tecum computans, quæ mecum supputo, et fratri meo imputo. Adhuc enim frater meus mendicat siliquas porcorum in regione illa, in qua fames oritur, nec moritur; ubi egestas incipit, nec desinit; nec recordatur infelix, quanti non solum filii, sed et mercenarii in domo patris sui abundant panibus (Luc. xv). Ipse vero nec dolore concutitur, nec rubore confunditur, quod et fame pereat, et siti torreat, et labore fatigetur, et servitute prematur. O quam facili transitu hæc omnia transiret, duobus tantum passibus a tam gravi exsilio resiliret; quorum primo reverteretur ad se, ad te vero, Pater, altero converteretur! Jussisti autem mihi, ut non solum eum, sed et quemlibet proximum meum diligam, quantum meipsum. Sed quis mihi proximior fratre meo? Nusquam ego totus adsum, ubi abest frater meus, dimidium scilicet animæ meæ. Nonne, Domine, te jubes diligere in tota anima? Quomodo ergo

(86) Alludit ad librum in quo erant lamentationes, carmen et vae apud Ezech. ii.

tota anima te diliget, nisi utraque ejus medietas te diligat? Non enim bene diligeris ad medietatem. Ut ergo te totus diligam, fac oro ut te diligam, et frater meus. Si vis ut sequar te, sequatur, obsecro, et frater meus: neque enim dimidiis sequi te potero. Ut me totum salvum facias, salvum fac et fratrem meum, qui totum hominem salvum fecisti in Sabato. Quippe nil facis ad medietatem, sed quidquid facis perficis. Alioquin non diceretur id operibus tuis quod universa essent valde bona. Et in Deuteronomio: *Dei perfecta sunt opera* (Deuter. xxxii), etc.

Ob lamentationem et vae. Lamentatio de praesenti est; carmen et vae de futuro. Vae tibi proposui, ut ab eo fugeres; lamentationes proposui, ut ad eas confugeres. Carmen vero nec posui, ut remota omnis laetae rei memoria, nulli transitorio decori cor tuum apponeres, sed quandiu te super flumina Babylonis sedere cognosceres, fleres, plorares, gemes, et in ejus salicibus organa suspenderes (Psal. cxxxvi), et te totum penitus medullitus exponeres dolori. Nulla tibi, nulla de carmine mentio fiet, donec illud impleas praeceptum: exite de Babylone, fugite a Chaldaeis. Sed jam loquar ad te. Ipsa lamentatio, scilicet quae hactenus locuta est pro te: *Quomodo cecidisti, Lucifer, qui mane oriebaris* (Isa. xiv), qui jubilabas Domino cum matutinis astris, quando in coetu novitiorum, in fletu monachorum, in metu conversorum, in conspectu angelorum psaliebas Altissimo. Quomodo attractiva illa cauda draconis cum sua tertia parte stellarum te etiam secum traxit, cui Deus dederat lucem sapientiae, splendorem scientiae, jubar intellectus; ut cum stellis stantibus luceres, si velles, in perpetuas aeternitates? Non parco tibi, frater amantissime, ut mihi et tibi parcat Deus. Cecidisti: nunquid qui cecidit, non adjiciet ut resurgat? (Isa. xxiv.) *Septies in die cadit justus et resurgit* (Prov. xxiv), id est quotiescunque cadit, toties resurgit. Tu qui cadis tota die, recidis quotidie, cur non resurgis vel uno die?

Quod autem ordinem nostrum accusas intolerabilis duritiae, profecto non ordinis, sed accusantis est vitium. Neque enim ita durus est, ut sit inaccessible, aut importabilis contra naturam; alioqui nec ordo esset; sed tu fluidus es et enervis. Praeterea, quid magis secundum naturam, quam ordinate vivere? At nulla vita ordinatior quam nostra. Ibi enim omnia in numero, et pondere, et mensura disponuntur (Sap. xi). Ibi cibus, et quies, et somnus ad sufficientiam naturalem indulgetur. Jejunia vero, labores et vigiliae, a nemine supra vires extorquentur; sed omnia mensurate fiunt. Simpliciter enim victu et vestitu vita sustentatur, natura fovetur, conservatur sanitas. Denique quid naturalius, quid sanius, illo cibi et potus genere, ad cuius appetitum sola natura et coquus est et medicus? Quis pane triticeo et leguminibus bene coctis famem non expellat?

Jejunus raro stomachus vulgaris temnit.

(HORAT., II Sat., 2, 38.)

Anima saturata calcabit favum, anima vero esuriens et amarum pro dulci habebit. Probabile est, ait Seneca, quod natura desiderat, ad supervacua sudatur. Taceo, quod ad conservandam sanitatem nihil efficacius quam cibi et potus identitas conservata. Varia enim fercula variarum sunt naturarum. Omnis autem talis varietas parit humorum repugnantiam, et omnis humorum repugnantia repugnat sanitati. Unde elegantissime et prudentissime respondit quidam de nostris adolescentibus Belvacensi episcopo eum interroganti, unde contingeret, quod sanior et pulchrior esset in claustris, quam solebat esse in saeculo. Quia, inquit, uniformiter vivo et decenter. De quorum primo habeo ut sanus sim, de secundo ut pulcher sim. In saeculo autem vivebam tam deformiter quam multiformiter; de quorum primo turpitudine nascitur, etiam corporalis, de secundo aegritudo. Perrexitque episcopus quaerere, dicens: « Quid ergo comedisti hodie? Satis, inquit, quid heri? Similiter satis. Non quaero, inquit, de quantitate; sed de qualitate: quid comedisti heri, quid hodie? » — « Heri, inquit, comedi pisa et olera; hodie olera et pisa; cras autem comedam pisa cum oleribus, post cras olera cum pisis. » Vide ergo quam pulchro circuitu eandem sententiam circumduxit, ut variis modis ostenderet eadem se semper uti dieta, quae praestet corpori sanitatem et pulchritudinem. Explosa igitur est omnis difficultatis accusatio, quam contra ordinem induxisti, et impossibilitatis excusatio, quam pro parte adduxisti. Neque enim ordo tam difficilis est, ut infirmos non recipiat, cum et illis satisfaciatur et accurate et delicate: neque tu tam infirmus aut debilis es, ut ad illum portandum nequaquam sufficiat: cum ego non deficiam, te et infirmior, et debiliior. Et ut de me taceam, quantos tibi possum ostendere, qui de vita delicatissima ad hunc ordinem, quem appellas durissimum et difficilimum se transtulerunt, nec tamen adhuc ab eo resilierunt, quamvis et aetate juniores te sicut, et natura teneriores, et debiliores viribus? Et ut de tot millibus unum excipiam, unum tibi excipio, qui certe solus sufficit ad omnium exemplum: ipse quidem spectaculum factus est, et angelis, et hominibus levitate miraculi, qui prius eis spectaculum fuerat miraculo levitatis; dum non scena, non circus, non theatrum, non amphitheatrum, non amphicircus, non forum, non platea, non gymnasium, non arena sine eo resonabat.

Nosti Helinandum, si quis novit hominem, si tamen hominem. Neque enim tam natus erat homo ad laborem, quam avis ad volandum (Job vii), circumiens terram, et perambulans eam, quaerens quem devoraret (I Petr. v), aut adulando, aut ob- jurgando. Ecce in claustris clausus est, cui totus mundus solebat esse non solum quasi claustrum, sed etiam quasi carcer. Quomodo ergo non potes,

quod ipse potest, cuius mutatio dextræ Excelsi (Psal. LXXVI), quantum stuporem intulit sæculo, pudoremque diabolo, tantum ipsi Domino contulit honorem? Neque etenim ipse tam levis fuerat, quam ipsa levitas. Unde et tanta levitas, tam leviter mutata, apud plerosque nihil aliud putatur quam levitas. Hinc est, quod jam quinquennis ejus conversatio vix facit alicui fidem de futuro. Nimirum quantum in se ipso experimentum dedit inconstantiae, tantum perseverantiae constantiae nunc debilitat argumentum. Erubescere igitur, miserrime, te saltem non sequi istum præcedentem, juniorem, infirmiores, debiliorem, delicatorem. Quis enim attendens unde iste surrexerit, surgere non possit?

Itaque surge, et noli *declinare in verba malitiae*, B *ad excusandas excusationes in peccatis* (Psal. CXL), attribuens naturæ, quod est mentis impuræ; necessitati, quod est voluntatis; difficiliorem faciens ordinem, quam sit; te molliorem, quam esse debeas; infirmiores, quam esse possis. Nemo enim tantam infirmitatem potest incurrere, ut rigor ordinis ei de misericordia condescendens, ei de charitate compatiens, congruam solatii non suppetat medicinam. Si jejunare præ infirmitate non potest, manducare non solum permittetur, sed etiam cogetur. Si laborare non sufficit, quies ei non deficit. Si vigiliis gravatur, somno recreatur. Infirmus es? Noli refugere: non portabis ordinem, sed ordo te. Fallunt autem plerique, et non tam fallunt quam falluntur, pusillanimitate animi dicentes se non posse, quod C possent, si tentarent: sed ante judicant quam discutiant; et ideo in limine primo deficiunt, et ante tubam tremor occupat artus. Solent autem hujusmodi pusillanimes dicere: Hodie jejunavi, et jam caput doleo; si ergo cras jejunavero, phreneticus fiam, aut lethargicus, aut melancholicus, aut epilepticus, aut maniacus, aut dæmoniachus. Plane non sequitur:

Debile principium melior fortuna sequetur.

Multæ res intentatæ difficiles habent aditus, usus autem faciles. Dicit ergo infirmus noster: Hodie jejunavi et ideo caput jam doleo. Mentiris plane, imo quia non jejunasti nisi uno tantum die. Non enim ideo caput doles, quia vel semel jejunasti, sed D quia jejunare non consuevisti. Denique quid scis, an ex jejunio hoc tibi accidit? Heri forte tale quid immoderate comedisti vel bibisti, quod naturaliter caput aggravat. Non ergo omnia aut ad præceptorum difficultatem, aut virium impossibilitatem referenda sunt. Surge igitur, frater: non enim est impossibile surgere, quamvis sit difficile; tam difficile, quam facile est cadere. Facilius est, ait Aristoteles, destruere, quam astruere.

...Facilis, ait poeta, descensus Averni,
Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras
Hoc opus, hic labor est. . . .

(VIRGIL., *Æneid.* VI.)

Non dixit, hoc impossibile est, sed *Hoc*, inquit.

A opus, hic labor est, id est possibile est, etsi difficile sit: possibile est, si adhibeatur opus, præbeantur opera, labor adhibeatur. Festina igitur ut resurgas, nam si resurgere est hodie difficile cras erit difficilius.

Qui non est hodie, cras minus aptus erit.

(OVID., *Rem. amor.*, 94.)

Omne autem tempus, quod morte adjicitur, additur et casui. Quanto jacebis diutius, tanto cades profundius. Ipsum namque jacere est cadere. Cadere fateor, humanum est: sed resurgere nihilominus humanum est, juxta illud: *Nunquid qui cecidit non resurget?* (Psal. XL.) Id est, nonne qui potuit cadere, potest resurgere? Non resurgere ergo nullomodo humanum est dicendum, sed diabolicum; cuius tota B vita ruina est.

Notanda igitur in hoc loco quadripartita varietas. Quatuor enim sunt, scilicet stare, cadere, surgere et non resurgere. Horum duo media hominis sunt. Homo enim cadit et surgit; et iterum recidit, et iterum resurgit, stare vero absque casu solius angeli est; non resurgere vero solius diaboli est. Qui ergo stat, et non cadit, angelus est; qui vero cadit et surgit, homo est; qui autem cadit, et post casum non surgit, non quia non potest, sed quia non vult, profecto diabolus est, etiamsi homo sit. Unde et de tali homine dictum est: *Et unus ex vobis diabolus est* (Joan. VI). Unde et dicitur ad homines: *Tentatio vos non apprehendat, nisi humana* (I Cor. X). Ubi plane diabolica removetur, quæ scilicet triplex est, C supra se, infra se, et contra se. Supra se tentatur quis, quando effertur ultra se. Infra se tentatur quis, quando vivere appetit inferius, et sordidius, et vilius, quam naturæ suæ dignitas exposcit. Tentatio contra se est, quando aliquis scienter peccat, etiam ad mortem, et tamen postea non poenitet, aut desperans, aut minus sperans, aut nec sperans, nec desperans; sed incredulus ad sperandum et ad timendum, id est nec misericordiam credens profuturam, nec damnationem obfuturam; qui neutram credit futuram: sed omne judicium putat defuturum, dicens cum Epicuro: «Nihil post mortem, et mors ipsa nihil.» Quatuor enim tuæ calamitatis gradus superius enumeraveram: te scilicet non stetisse, cecidisse, jacere, non resurgere. Quod non stetisti, levitatis fuit; quod cecidisti infirmitatis, quod jaces voluptatis est, quod non te resurgis consuetudinis. Levitas impellit, infirmitas prosternit, perimit voluptas, sepelit consuetudo. Primo fuisti arundo vento agitata, secundo folium cadens ab arbore, tertio factus es paralyticus grabato assutus. Nam quæ est differentia inter mortuum et semper jacentem? Quarto, Lazarus in sepulcro quatrduanus fetens obvolutus linteis tumulatus. Arundo fuisti, quando ad levissimum serpentis sibilum te inclinasti. Folium fuisti, quando spiritu habente potestatem ascendente super te, locum tuum dimisisti. Paralysis autem est dissolutio, nihilque magis hominem dissolvit, quam volu-

ptas. His tribus gradibus, scilicet levitati, infirmitati, voluptati consuetudinem adjungens, te fecisti quatruiduanum, tumulatus es, et oppressus, obstinatione. Hæc est enim tumba, quæ supponitur cadaveribus animorum mortuorum.

Valde ergo timeo, ne nimium speres, cum tamen non habeas plures rationes nimium sperandi, quam desperandi. Nam sicut maledictus Cain qui desperavit, ita maledictus omnis qui peccat in spe. Sed Christiani Dei misericordiam frequentius experti, quam ejus iram, id est vindictam, cujus modo non est tempus, facilius inclinatur animus in hanc dexteram, quam in illam sinistram; quasi Deus plus habeat misericordiæ quam justitiæ, cum ipse sit utraque, id est misericordia et justitia, nec possit esse major seipso. Si ergo cogitas Deum esse multum misericordem, cogita illum tantum esse justum, juxta illud: *Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine (Psal. c)*. Hæc cogitatio pariet tibi timorem, qui est initium sapientiæ, clavis justitiæ, quæ sola clavis reserat animarum sepulcra. Ipse est enim angelus, qui revolvit lapidem ab ostio monumenti; cujus *aspectus sicut fulgur, et vestimentum ejus sicut nix (Matth. xxviii)*. Aspectus timoris est cogitare et intelligere terribilia. Hæc sunt maxime quatuor, quæ semper ponenda sunt ante oculos mentis nostræ: Judicii veritas, judicis severitas, tormentorum æternitas, et enormitas peccatorum. Hæc quatuor sollicite considerata faciunt animum considerantis sicut fulgur, id est, ardentem et rubentem, hoc est dolentem et prudentem. Iterum ista quatuor sollicite considerata faciunt, ut vestimenta considerantis sint sicut nix: quia cum peccator attente considerat quid mereatur, si non poeniteat, statim induit saccum poenitiæ, rigentem algore continentiae, et renitentem candore castitatis; quæ scilicet candor et rigor sunt duæ vivi proprietates. Non enim dixit et vestimenta ejus sicut lana alba, aut sicut lac, sed *sicut nix*, inquit, profecto significare volens, quia si poenitentia amara est, et constringens, et rigida; candida tamen est, et cito resolvitur, quia brevis est, quancunque sit temporis. Clamat tibi Jesus voce magna: *Lazare, veni foras (Joan. xi)*, exeundum enim tibi est adhuc ligato. Quilibet enim sic sepultus ad confessionem, consuetudinem etiam secum afferi, sed non obstinationem. Alioquin nec ad confessionem veniret. Quomodo ergo te solvemus ab his vinculis? Recurrendum est enim ad consuetudinis originem, quæ primo radicanda est, ut extirpata penitus ejus radice, rami ejus non repullulent. Ait enim Augustinus in libro *Confess.* ex voluntate sit libido, et dum servitur libidini, consuetudo sit perversa; et dum consuetudini non resistitur, sit tunc necessitas; quæ sunt quasi quædam ansulæ sibi in se innexæ, catenam facientes, unde peccator constringitur. De hac catena, vel de hoc funiculo dicitur apud Isaiam: *Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis (Isa. v)*, id est pecca-

tum peccato additis, quasi filum filo ad faciendum funem. Hic est funiculus triplex, qui difficile rumpitur. Prima tortio hujus funiculi sit ex illis duobus filis, scilicet perversa voluntate, et libidine. Et est in hoc funiculo triplex libido bis tortum filum. Tertia vero sit ex consuetudine et necessitate. Quid est perversa voluntas? Perversus animi motus ad appetendum aliquid præter Deum, propter seipsum; et ex hoc perverso motu jam ex poena peccati meretur, ut illud sibi libeat, id est placeat, ad quod appetendum se perverse movit, et ita sequitur libido secundum peccatum et poena primi. Libido namque dicitur a libendo, id est, placendo. At quæcunque nobis placent blanda quadam sui violentia usum sui facile nobis extorquent. Nam quæ libenter facimus, si possumus facimus, et frequenter: imo si possemus, nunquam non faceremus. Sic ergo ex libidine est consuetudo, quia qui hunc cibum comedunt, adhuc esurient. Nunquam enim porcorum siliquis venter humanus poterit expleri. Quare vero ex consuetudine nascatur necessitas, manifestum est; quia videlicet consuetudo est altera natura. O violentia consuetudinis, quanta est tua potentia, quæ de libertate facis servitutem, de morbo complexionem, de voluntate necessitatem, de casualibus naturalia, de contingentibus impossibilia! Vis ergo evadere hunc funiculum tam subtiliter quam velociter? Recurre ergo ad primum nodum, qui sit ex perversa voluntate, et libidine, et securus esto, quod isto dissoluto dissolventur alii qui sequuntur: quia cessante causa necesse est cessare effectum: nempe hic consistit tota vis hujus funiculi. In aliis quidem novissimus nodus primo solvendus est, et novissime primus, hic autem e contrario. Avertantur igitur a sensibus corporeis res ipsos sensus allicientes, et facile avertetur ab animo perversa affectio: quæ si aversa fuerit, statim libido aversa erit. Unde Seneca: «Id agendum est, inquit, ut irritamenta vitiorum quam longissime profugiamus.» Quis enim juxta prostibulum vivat continenter? Quis tabernæ proximus vivat abstinenter? Quis inter forensia turgia silenter? Imo quis in sæculo vivat sapienter? Qui enim socius est stulto, efficitur et similis (*Prov. xiii*). *Qui picem tetigerit, nonne inquinabitur ab ea? (Eccli. xiii.)* Qui flammæ se injecerit, nunquid non inflammabitur? Vis ergo extinguere libidinem? Pone inimicitias inter te et mulierem: sufficiat tibi deceptam a serpente, te hactenus decepisse. Noli dare sanguisugæ sanguinem ad sugendum, sed avelle eam acute, velit nolit etiam semiplenam. Vis extinguere libidinem? Amove ligna ab igne, etsi stridet incendium. Quæ sunt, inquis, ligna, quæ non sunt struenda in ignem hujus hominis rixosi? Innumera enim sunt, pauca tamen ex eis, in quibus et cætera possis recognoscere, dinumerabo. Ista sunt ergo:

*Otia, segnitior somnus, caro, femina, vinum,
Prosperitas, ludus, carmina, forma, puer.*

De primo habes

Olia corpus alunt, animus quoque pascitur illis.

Et Lucanus :

... Variam dant olia mentem.

Et quidam de nostris : *In desideriis est omnis otiosus.* Et Regula illa Benedicti ait : *Otiositas inimica est animæ.* Et quidam de Patribus : « Nunquam inveniat te diabolus otiosum. » De secunda habes :

*Quæritur, Ægistus quare sit factus adulter :
Impromptu causa est, desidiosus erat.*

(Ov., Rem. am. 161.)

De tertio est illud apud Catonis Ethicam :

*Plus vigila semper, nec somno deditus esto.
Nam diuturna quies vitiis alimenta ministrat.*

Denique illa duo prima semper istud tertium commitantur. Nemo enim potest esse somnolentus, quin sit et otiosus et desidiosus. De quarto ait Apostolus : *Bonum est non manducare carnem, et non bibere vinum, etc.* (Rom. xiv; Joan. vi.) De quinto quia infinita sunt exempla, sufficiat ponere solam mulieris etymologiam : « Mulier, inquit Varro, dicitur a mollitie, quasi mollier. » Istud mollier intelligendum est dupliciter, id est active et passive, tanquam si diceretur mollibilis, id est facilis ad molliendum; ut et cito molliat, et cito molliatur. Nolo autem te ignorare, quod malleus similiter dicitur a molliendo, eo quod ferrum molliat. « Ferreas mentes, ait Hieronymus, ipsa libido domat. » Et Claudianus :

Ferrea lascivis mollescunt corda sagittis.

Vides ergo, quomodo convenient rationes etymologiarum cum rationibus naturarum. Quid non molliat malleus? Quem non molliat mulier? Igitur mulier est malleus. Vere ipsa est malleus universæ terræ, per quem diabolus et molliat et malleat universum mundum. Quomodo non cavisti tibi ab hoc malleo? Nonne ille est malleus, qui tibi massam corporis usque ad plumbeas exterminavit laminas, imo etiam qui assidue cudendo super te suam de te fecit incudem? Si ergo vis fugere ab hoc malleo, exi de fornace ferrea Babylonis, nisi forte, quod absit, hujus tam magni et tam gravis mallei unctiones assiduas non formidas, qui contra proprietates aliorum malleorum nihil glutinare potest, solidare nihil novit; sed cuncta confringit, et omnia comminuit, dissolvit universa. Redi ergo, redi ad crucem Domini bajulandum : et noli partem tuam ponere cum Pilato, qui malleator interpretatur. Transeamus autem ad cætera vitiorum irritamenta. De vino, quod posui post feminam, est illud vinum, in quo est luxuria. Et poeta :

Et Venus in vinis, ignis in igne furit.

Unde eleganter ait Hieronymus (87) : « Vinum in adolescentia bibere est oleum addere camino, et gladium veneno. » De prosperitate legis apud Ovidium :

*Luxuriant animi rebus plerumque secundis,
Non facile est æqua commoda mente capi.*

(87) Hieron., De virginit. et in c. v ad Ephes.

A Unde Augustinus de Salomone (88) : « Secundæ res, quæ sapientium animos fatigant, plus obfuerunt Salomoni, quam profuit ipsa sapientia, etiam tunc laudabilis, etiam nunc longe lateque memorabilis. » Et ipse Salomon in Proverbiis ait : *Prosperitas stultorum perdet illos* (Prov. 1). Unde Juvenalis :

*Prima peregrinos obscæna pecunia mores.
Intulit, et turpi fregerunt sæcula luxu
Divitiæ molles.*

Sicut autem prosperitas attrahit ad peccatum, sic plerumque adversitas retrahit a peccato. Unde Gregorius : « Aliquando nos mundus retrahit a Deo, nunc tantis adversitatibus plenus est, ut nos mittat ad Deum. Ecce enim Dominus, sicut promiserat per prophetam, sepavit vias tuas spinis, ut semitas tuas non invenires, et post amatores tuos non cureres (Ose. ii). Quomodo ergo non dicis : vadam, et revertar ad virum meum priorem, quia mihi bene erat tunc melius quam nunc? Quare non convenis diabolum de conventionem, quam tecum iniit, et de foedere quod tecum percussit; et proponis ei hanc disjunctam : Aut mihi da divitias et voluptates, quas mihi pepigisti te daturum, si tibi servirem : aut ibo ad talem Dominum, qui mihi eas dabit, et hoc non solum ad satietatem, sed etiam ad cumulum? » O quam convenientissime hæc ei proponeres! Ista enim promittit non solum tibi, sed cuilibet ejus dominio submittere se volenti, juxta illud : *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me* (Matth. iv). Ecce qui cadens adorasti, et adorans eum cecidisti. Aliter enim non adoratur, nisi cadendo, cui non servitur, nisi peccando. At quod tibi promiserat non dedit, mentitus est enim. Quid, putabas eum posse verum dicere? Nonne ipse mendax est, ab initio in veritate non stetit? (Joan. viii.) Quomodo hujus domini foedifragi exactoris sævissimi intolerabilem toleras servitutem? Miror tamen vehementer, unde suppetant servitutis expensæ.

*Non habet unde suum paupertas pascat amorem :
Non habet unde tuum pascas, furibunde, furorem.*

Considera enim, quod ex quo huic domino servire coepisti, nunquam tibi prospere cessit, omnis paupertas successit, et adversitas, accessit calamitas, infelicitas quoque modum excessit. Nunc collige breviter, quam infelix ei servias :

*Pauper, egenus, inops, pallens, exsanguis, inanis :
Ære, cibo, requie, frigore, peste, fame.*

O onerosa servitus! o amara subjectio! servire et egere, famulari et tribulari, humiliari et conculcari. Deus bone, quid amarius, quid onerosius paupertate plena peccatis! Audi ergo consilium meum. Falle illum qui te fefellit : mentire ei qui mentitus est tibi. Desine ei servire, qui non solum sicut promiserat tibi non servit, sed etiam contra te servit. Sic ars deludatur arte. Sequitur de ludo : in quo nomine intelligo omnem jocum. Est autem omnis jocus scomes ebibinis; unde et Venus dicitur jocosa;

(88) Lib. xvii De civit., c. 20.

de qua sic ludit ille suis familiaris :

Non solet in mæstos illa venire choros. (Ovid.)

Post ludum etiam posui carmina; in quo nomine omne melos musicum comprehendo; sive fiat in instrumento, sive humana voce. Unde Isaias: *Cithara, et lyra, et tympanum, et tibia, et vinum in conviviis vestris, et opus Domini non respicitis (Isa. v)*. Quomodo enim opus Domini, id est veritatis respiciatur, a quibus tot opera vanitatis non solum aspi- ciuntur, sed etiam exercentur! Et Ovidius :

Multis pro forma vox sua blanda fuit.

Aiunt physici, nihil potentius ad enervandum ani- mum, quam lenocinium melodiarum. Unde et quidam dæmones illa capiuntur; sicut dicitur de Saule arreptitio, et David citharista: quod videlicet ille melius habebat, quando ipse psallebat: et Apollini Delphico inventi sunt ludi musici, et ille optimus medicus et theologus, et poeta, et citharista Or- pheus suam libidinem citharizando prosecutus est usque ad infernum. In ejus iterum rei argumentum accipe quod difficile invenitur aliquis levis vocis, et gravis vitæ; quippe cum vocis levitas cantum desideret, at vitæ gravitas planetum. Vidi infinitos tam viros quam feminas tanto peioris vitæ, quanto melioris vocis. Sed ut nostris paream temporibus, Nero producatur in medium: de quo refert Suetonius in libro *De vita Caesarum*, quod adeo delecta- batur in cantando, ut nec repentino motu terræ ante cantare desisteret, quam incognata finiret. Re- fert etiam eum multoties supinum jacere solere, et pectori suo laminam plumbeam superponere; causa videlicet vocis conservandæ, et abstinere a pomis, et a cibis officientibus, et nunquam aliquem advo- care, nisi aut per alium, aut voce submissa. Unde dictum est illud apud Juvenalem :

Vox blanda, et nequam digitos habet.

Ecce invenimus hominem vocis blandissimæ, et vitæ pessimæ: et quoniam exemplorum super- abundat copia, pergamus ad alia. Sequitur de for- ma, quam semper duo pericula comitantur: et illa eadem, quæ vocem blandam, id est superbia et la- scivia. Unde Ovidius in libro *Fastorum* :

Fastus inest pulchris, sequiturque superbix formam
Et Juvenalis :

. Rara est concordia formæ
Atque pudicitia.

Et iterum Ovidius :

Lis est cum forma magna pudicitia.

Nec damno dona naturæ, sed curiositatem et vanitatem: quas individuas, et quasi naturales secum ducunt comites. Sequitur de puero, quem etiam peccati fomitem appellavi; scilicet ea consideratione, qua et mulierem. Quantum enim periculi sexus affert in muliere, tantum ætas in puero. De illa ait Varro: « Mulier, quasi mollier; » de isto Naso: « Puero est ætas mollis. » De illa Virgilius :

. Varium et mutabile semper
Femina.

De isto Horatius :

A *Cereus in vitium flecti. . . .*

Periculosa enim est ætas pueri, periculosiorque societas, periculosissima vero familiaritas. Unde legitur in *Vitis Patrum*: Non habendam esse cum femina et puero familiaritatem: ubi additur, vel hæretico. Hæc ergo omnia sunt irritamenta vi- tiorum, incitamenta voluptatis, tormenta casti- tatis. Hoc oleo, hac pice, hac stupa, hac naphta, his malleolis, his sarmentis incenditur fornax Ba- bylonis. Vis ergo fugere voluptatis incendium? Fuge hoc omnē genus fomitis. Sed quo fugies a facie istorum? Totum circumspice mundum; ubique diabolus, hamum peccati aliquo fomite de- lectionis inescat. Fugiendus est ergo mundus, ut ejus concupiscentiæ fugiantur. Alioquin si in mundo remanere volueris, nec abscissis manibus, nec truncatis pedibus, nec effossis oculis, eo quod scandalizaverint te, scandalo non carebis. Relinquitur etiam aliquid et auribus et naribus, quod eas scandalizet, et per eas animum.

Igitur quandoquidem nec sine membris officia- libus possumus vivere, nec illis scandalizantibus bene vivere; necessario quærendus est locus, non tam corporibus, quam moribus salubris: ubi cor- poreorum sensuum non carentes officiis, illorum scandalis careamus. Et quis locus ad hoc ido- neus, nisi claustrum, ubi pax includitur, honestas clauditur, excluditur voluptas, secluditur libido? De quo loco scriptum est: *Melius est sedere in an- gulo domus, quam cum muliere litigiosa (Prov. xxi)*. Angulus est coactor cohabitatio claustralium, in quam ipsi claustrale de diversis hominum generi- bus tanquam de diversis parietibus concurrentes, et habitantes in domo unius moris et unitatis, sectantes unitatem spiritus in vinculo pacis, felici discunt experientia, *quam bonum et jucundum sit habitare fratres in unum (Psalm. cxxxii)*. Mulier enim litigiosa, vel omnis ad litteram mulier est, vel ipsa caro, vel vita muliebris, vel societas cum amatoribus mollis, et muliebris vitæ. Quodlibet enim istorum semper rixam movet viris spiritua- libus. O quam convenienter Rixandis, ut dicitur, appellata est illa captiva muliercula, quæ te ca- ptivum trahit? Ipsa enim est diabolus, qui dicitur B Rixoaldus, qui semper rixam alit. Nam et hoc no- men legitur esse proprium cujusdam dæmonis.

Fuge ergo, frater dilectissime, fuge rixam, quam tibi movet Rixoaldus iste per illam Rixandam, et redi ad claustrum tuum, locum pacis et quietis, amatorem silentii, rixæque persecutorem. Redi, frater, redi a mundano circuitu, in quo impii am- bulant, quem semper leo rugiens circuit, quærens quem devoret: ad claustralem tetragonum, ubi mirabiliter fabricante prudentia, columnæ justitiæ super bases fortitudinis, cæmento temperantiæ firmissime solidatæ, spei episilia infatigabiliter sustinentes, et per intervalla discretionis seriatis disposita charitatis latera, seu latitudinem in hu- militatis angulos, scilicet angustias lineariter con-

summantes, et ab eisdem incipientes, vitæ ordinatissimæ pulcherrimam stabiliunt quadraturam, arridente in medio tetragoni ad cumulum decoris prato divinarum Scripturarum, medicinalibus, et immarcescibilibus jucundarum sententiarum flosculis plenissime referto. Redi ergo, frater, redi de fornace ferrea ad claustrum refrigerium; ut in loco amœnissimo, sub Domino humanissimo, Jesu Christo piissimo, voluptuose transigas præsentis hujus miseriæ calamitatem.

Sed dicis: Nunquid non est alia vita quæ ducit ad Deum, quam claustralis? Est plane, sed non tibi. Antequam enim hanc elegisses, plures tibi aliæ patebant. Quando autem de pluribus hanc vitam tibi elegisti, de omnibus unam fecisti. Quid ergo, inquis, nunquid soli claustrales salvantur, aut omnes perennit sæculares? Sane neutrum. Sed isti soli facile salvantur, illi omnes difficile. Cur hoc, nisi quia tutior est ab incendio remotus ab igne, quam proximus igni? Frater, non tibi persuadeat malesuada cogitatio, te quod vovisti non debere reddere; quia videlicet non sub sancto Benedicto probationis annum perfecisti; nec sub sancto Augustino saltem dimidiasti dies tuos, sed dixisti in dimidio dierum tuorum, vadam ad portas inferi (*Isa. xxxviii*). Interroga conscientiam tuam. Nescis, cum quo mercatore contractum iniisti: cum eo scilicet, qui nescit fallere, quia iustissimus est; cuius non est posse falli, quia sapientissimus est; cui nemo potest resistere, quia fortissimus est; quem nemo potest corrumpere, quia optimus est. Prius enim contraxeras cum diabolo, quando ei a teipso venundatus eras sub peccato. Tunc vero contraxisti cum Domino, miro modo distrahens ei, quod ante distractionem suum erat, et tuum post futurum. Nemo autem suus erit, id est sui juris, donec ei se vendiderit, a quo jam redemptus est. Vis scire qualis fuerit ille contractus inter te et Dominum? Distraxisti teipsum Domino, subtrahens te sæculo, retrahens te peccato, abstrahens te ab inferno, extrahens te a luto, contrahens te in claustrum; trahens post te diabolum, attrahens ad te Dominum, et ab ipso postea ad cælum pertrahendus. Porro in hujus distractionis, id est venditionis pretium æternam beatitudinem tibi Dominus confirmavit hac conditione scilicet ut ei perseverares. An modicum tibi videbatur pretium, quod eras accepturus? Sed non sunt condignæ passionibus hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis (*Rom. viii*).

Quare ergo, frater, contractum istum tibi saluberrimum, utilissimum et jucundissimum fide non persequeris? Quod si negare volueris, testes contra te, velis nolis, erunt, quicumque capitulo illi tunc affuerunt. Non nego me, inquis, vovisse; sed nunquid voluisse taliter est vovisse solemniter, et non magis simpliciter? Nullo modo. Si enim distinguitur inter vota simplicia et solennia, votum illud simpliciter fit, quod vel fit in

A silentio, quando scilicet deliberatio suis finibus contenta est, id est non prorumpit foras in vocem; aut si prorumpit, nullo præsentem, vel paucis præsentibus, et hoc extra ecclesiam, et habitu pristino nondum mutato. Tale votum dicitur simpliciter factum, vel simpliciter prolatum, vel simplex solum. Illud autem dicitur solenne, quod fit coram multis; aut si coram paucis, sed gravibus personis, et in ecclesia, aut in manus presbyteri etiam extra ecclesiam, vel super reliquias. Vel, ut brevius dicam, duo sunt quæ faciunt maxime votum solenne, loci sanctitas, et personæ auctoritas; auctoritatem hic appello ordinis dignitatem. Solemniter autem vovetur in omni ecclesia, etiam sine presbytero, si tantummodo adsunt aliqui, B quorum testimonio vacillare non permittatur sexus aut infirmitas, aut ætas, aut infamia. Solemniter autem vovetur coram omni presbytero, etiam extra omnem ecclesiam. Tu autem vovisti coram multis et gravibus personis, id est conventu copiosissimo et religiosissimo, et coram etiam abbate et ecclesia, quia in capitulo. Neque enim capitulum non est pars ecclesiæ; aut quod in capitulo fit, in ecclesia non fit: cum in toto corpore ecclesiæ, præter illum locum, ubi altare constituitur, nullus locus sit sanctior capitulo, nullus reverentia dignior, nullus diabolo remotior, nullus Deo proximior: ibi enim perdit diabolus, quidquid alibi lucratur; ibi Deo restaurat obedientia, quidquid alibi subtrahit illi negligentia, C vel contemptus. Vides igitur quod quæcunque co-operantur ad votum solenne, in illo voto concurrunt, quod fecisti novitius in ordine Cisterciensi; nondum enim venio ad illud votum, quod fecisti in ordine Præmonstratensi. Tempore autem beati Benedicti alia consuetudo erat recipiendi, et probandi novitios, quam modo. Tunc enim novitii neque mutabant habitum proprium, neque tonsuram monachi accipiebant, donec monachi fiebant: id quod adhuc præcipitur in canonibus. Unde miror, qua fronte nostri temporis abbates hanc consuetudinem ausi fuerint immutare. Sed arbitror, quod ad terrorem incutiendum, et pudorem. Magis enim verecundatur aliquis reverti ad sæculum sæculari habitu cum crine deposito, quam si nullum istorum reliquisset. Quod autem novitii non mutabant habitum suum tempore beati Benedicti, antequam deberent fieri monachi, probo ex textu illius regulæ. In illo enim capitulo, quod sic intitulatur: *De disciplina suscipiendorum fratrum*, sic in fine legitur: « Mox exuatur in oratorio rebus propriis, quibus vestitus est, et induatur rebus monasterii. » Et subsequenter: « Illa vero vestimenta quibus exutus est, reponantur in vestiario, ut si quando, suadente diabolo, consenserit ut egrediatur de monasterio, quod absit, tunc exutus rebus monasterii projiciatur. » Libere ergo tunc poterat dici novitio: *Liber discede*, quando nec mutato habitu pristino, nec tonsura suscepta,

nullo voto tenebatur apud Ecclesiam, sed tantum apud Deum. Quod enim ibi dictum est, *Liber discede*, subaudiendum est, quantum ad nos; quantum autem ad Deum, liber non discedebat. Plures autem scandalizat claustralis refuga cum dimissione habitus, quam ex fractione professionis. Frangendo enim professionem illos solos scandalizat, quibus se professione conjunxerat. Dimittendo vero habitum, illos omnes scandalizat, a quibus se disjunxerat ejus susceptione: totum ergo sæculum. Quid tibi nunc animi, frater, plus nomine quam re: quid tibi nunc animi? Si enim conso-

latio abscondita est ab oculis Christi, quia inter fratres infernus divisurus est, quanto magis abscondenda est ab oculis ipsorum fratrum, ne forte inter eos non dividat! Obsecro ergo te, frater dilectissime, *per viscera misericordiae Dei nostri, in quibus visitavit nos Oriens ex alto* (Luc. 1), ut collabores mecum, ne infernus dividat inter nos. Cur enim nati ex uno carnali utero, et ex uno spirituali renati, uno inferno dimidiamur? Vel etiam, ut melius dicam, ne dividat inter nos et Christum, quia ejus pretioso sanguine redempti sumus (89).

Expliciunt Flores Helinandi, viri boni, religiosi, honesti, et sancti, ac vita præcipui. (Verba sunt Vincentii Belvac. in Spec. Histo. lib. xxix, c. 148.)

(89) Videtur deesse finis, cum auctor significet se acturum de voto apud Præmonstratenses emissio-

a Galtero, cui scribit, de quo tamen nihil omnino dicit.

SANCTORUM

GEREONIS, VICTORIS, CASSII ET FLORENTII

THEBÆORUM MARTYRUM

PASSIO

AB HELINANDO SCRIPTA.

(Acta Sanctorum Bolland., Octobris tom. V, die 10, Bruxellis, 1852, p. 14, ex codice Musæi proprii signato P. M. S 159, cum ms. Audomarensi et editione Surii collato.)

PROLOGUS.

Quæ ratione de martyribus, hic propositis, tractaturus sit auctor, exponit.

1. Thebæorum martyrum sacratissimam legionem (90) hodierna die festivis attollere laudibus admonemur, in qua pretiosissima sanctæ illius solidaritatis pignora, Gereonem, Victorem, Cassium et Florentium, cum eorum sociis veneramur. Neque enim secernuntur in gaudio retributionis, qui nullo modo dissenserant gloriosæ constantia passionis.

2. Nam quamvis non uno die, nec eodem loco martyrii gloriam susciperent, tamen secundum Apostolum, erat illis unus Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus et Pater omnium, qui est super omnes et per omnia Deus in sæcula benedictus (91): cui simul omnes uno consilio, una devotione, felici perseverantia adhærebant, implentes actu Psalmistæ verba, dicentis: « Mihi autem adherere Deo bonum est, ponere in Domino Deo

B spem meam (92). » In qua constanter et unanimiter summam charitatem, quæ Deus est, corde credentes ad justitiam, ore autem confitentes ad salutem, hanc apostolicam constantiam sedulo voluntate et moribus meditabantur: Quis nos separabit a charitate Christi? Tribulatio? an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius (93)? Subsequentes etiam certam fiduciae suæ causam: Sed in his omnibus, inquit, superamus propter eum, qui dilexit nos (94).

3. Nec moveat quemquam, quod in hac nostræ Thebaidis serie gesta beatorum martyrum et sacrosancta pro fide Christi certamina plena ratione secundum morem historias textentium non persolvimus: cum id nobis sit hoc sermone propositum, ut nobiscum pariter ad spiritale gaudium corda provocemus auditorum: quatenus supernorum accensi desiderio, plus appetant per charitatem ædificantem ad martyrum societatem proficere. quam

(90) De hac apud nos potissimum jam actum ad xxii Septembris diem, qua S. Mauritius ejusque socii, Agauni martyrium passi; in Mrl. Rom. hodierno signantur.

(91) Ephes. iv, 5, 6.

(92) Psal. lxxii, 28.

(93) Rom. viii, 35.

(94) Ibid. 57.